

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Temmuz / July / يوليو / 2020, 4: 51-88

Türkiye’de Hadis İlminde Kadın Konulu Çalışmaların Meta-Sentez Analizi

An Analysis of Studies on Women in Ḥadīth in Turkey through Meta-Synthesis

تحليل للدراسات حول النساء في الأحاديث في تركيا من خلال تركيب ميتا

Emine Erdoğan Marsak

Dr. Öğretim Üyesi, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Elazığ/Türkiye
Dr. Lecturer, Fırat University, Faculty of Theology, Elazığ/Turkey
emineerdogan@firat.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0249-4094>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Received Date: 28.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.07.2020

Yayın Tarihi / Published Date: 31.07.2020

Yayın Sezonu / Publication Date Season: Temmuz / July

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3965934>

Atıf / Citation / اقتباس : Erdoğan Marsak, Emine. “Türkiye’de Hadis İlminde Kadın Konulu Çalışmaların Meta-Sentez Analizi / An Analysis of Studies on Women in Hadiths in Turkey through Meta-Synthesis”. *HADITH* 4 (Temmuz/July 2020): 51-88. doi.org/10.5281/zenodo.3965934.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism has been detected.

انتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد أي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | mailto: hadith.researches@gmail.com

Türkiye’de Hadis İlminde Kadın Konulu Çalışmaların Meta-Sentez Analizi

Dr. Öğrt. Üyesi Emine ERDOĞAN MARSAK

Anahtar Kelimeler:

Hadis
Kadın
Tez
Bulgular
Meta-Sentez

ÖZ

Hadis ilminde kadını konu edinerek hazırlanan tezlerin meta-sentez yöntemiyle incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, “Türkiye’de, hadis ilminde hanımlara dair hazırlanan tezlerde kadına karşı nasıl bir algı ve yönelim vardır?” şeklindeki temel soruya cevap aranmaktadır. Türkiye’de tamamlanan tezlerin sınırlı sayıda olduğu, yapılan çalışmaların son on yılda arttığı ve devam etmekte olan tezlerle ivme kazandığı görülmektedir. Çalışmada hadis ve kadın temelli son on yılda tamamlanan tezlerin amaçları, metotları, örneklem düzeyleri, veri toplama araçları, yaklaşım farklılıkları ve sonuçları eleştirel olarak meta-sentez yöntemiyle ortaya konularak çeşitli tablolar ve şekillerle gösterilmektedir. Araştırma kapsamında 13 tez incelenerek, “faziletli kadın” ve “kadınların özel halleri” örneklem düzeylerinin ikişer tezde temel başlık olarak ele alındığı, yaklaşım biçimlerinin ise birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Ayrıca konu farklılıklarıyla birlikte bazı tezlerin ikincil amaç ve sonuçları arasında bazı bağlantılar olduğu gözlemlenmektedir. Bazı çalışmalarda rivayetleri anlama ve yorumlama, rivayetleri bütün halinde inceleme, tartışmalara katkı sağlama ikincil ve ortak amaçlar; bazı çalışmalarda ise kadınların aile içerisinde hadis eğitimi ve rivayetlerinin tespiti, ilgili rivayetin Kur’ân’a aykırı olmadığı kanaati ikincil ve ortak sonuçlar arasında değerlendirilmektedir.

An Analysis of Studies on Women in Ḥadīths in Turkey through Meta-Synthesis

Keywords:

Ḥadīth
Woman
Thesis
Findings
Meta-Synthesis

ABSTRACT

In this study, the question of what perception and orientation is espoused regarding women in Turkey in the theses prepared on women in hadith science is analysed. It was determined that the theses on women in hadiths are limited; the number of studies has increased in recent years, and gained momentum with the theses under way. The aims, methods, sampling levels, data collection instruments, differences between the approaches, and findings of the theses completed in the last decade on women and hadiths were critically described through meta-synthesis method and presented on various tables and charts. Thirteen theses were analyzed, and it was determined that “virtuous woman” and “special conditions of women” sample levels were the main topics in two theses, and the main findings of all theses were different. Furthermore, despite topical differences, it was observed that there were certain correlations between the secondary aims and results of certain theses. It was determined that understanding and interpreting the narratives were secondary common objectives and reviewing the narratives as a whole was also a secondary common objective in some theses. Contributing to the discussions was a secondary common objective and hadith education for women in the family and determination of the related narrative were secondary common results, and the view that the related narration was not contrary to the Qur’ān was a secondary common result.

EXTENDED ABSTRACT

An Analysis of Studies on Women in Ḥadīths in Turkey through Meta-Synthesis

In this study, the question of what perception and orientation is espoused regarding women in Turkey in the theses prepared on women in ḥadīth science is analysed. For this purpose, the literature screening method was used in order to examine the theses on women in ḥadīth science in Turkey. In the research, graphs and tables are included for other researchers to use the data obtained with this method more easily. The analysis of the data is presented in detail. In the second stage, meta-synthesis method was used to draw some meaningful general conclusions from many studies and to express them more clearly. Meta-synthesis is a method that allows the use of different qualitative and quantitative researches related to that field after synthesizing a study area. Critical perspective is important in meta-synthesis. In this method, the main themes of the same and similar topics are categorized. In addition, the findings obtained with a qualitative approach are evaluated by comparing their close and different aspects. For this reason, theses examined have been tried to be analyzed in detail by considering the problem of the research. Studies on the analyzed women were coded as A1, A2, A3, A4, ... A13. Research questions, the purpose and method of the study are presented in a clear and understandable way to ensure validity and reliability are at the desired level. In addition, the opinions of two expert faculty members from the Ḥadīth discipline and one expert faculty member from the Education department were taken to ensure internal consistency in the research. After the expert opinions, the questions of the study were reduced from 7 to 6. Whether the questions fit with the theme was re-examined and the compatibility of the questions with the themes was observed. The findings thus obtained were systematically addressed.

Women are subject to many studies in the field of Theology. When numerical data are taken into consideration, the theses completed in the Ḥadīth discipline in our country correspond to about 10% of the theses about women prepared in the Theology section. In this study, it was deemed appropriate to use the theses completed between 2010-2020 in terms of accessibility. All 13 theses prepared in the specified date range were accessed. The research was limited to these 13 theses. In the research, some questions were evaluated in order to be able to answer the basic question of what perception towards women in the ḥadīth branch. These questions can be listed as follows: What are the aims of theses prepared for women in Ḥadīths science? What are the methods used to achieve these goals? Which sample levels were used? Which data collection tools are preferred? What is the distribution of the prepared studies by years? What results have been achieved?

Research is important in terms of providing data on previous studies to researchers who want to work in this field. Because researchers who want to work on ḥadīth - and women will be able to see the general tendency about women in the science of ḥadīth - more easily thanks to this research.

In the light of these data, they will be able to carry out their studies in a healthier way without repeating. In addition, it is observed that the studies prepared with meta-synthesis method in the field of ḥadīth have not been carried out yet. It can be stated that the research conducted is important in terms of drawing attention to an unused method and being an example for the studies in this field. The goals, methods, sampling groups, data collection tools and what kinds of results have been examined with a critical perspective. In addition, a general comment and evaluation has been made. Among the results that draw attention in 13 theses about women, the following can be listed: The number of narrations of female Companions is low. The rights given by Islam to women have been violated over time. Bukhari and Muslim narrations about women are not against the Qur'an. The narration which contains the deficiency of the religion and reasoning of the woman does not contain any contradiction. The order of superiority among women is based on the views of scholars, not on ḥadīth. The point that draws attention in the first place in theses is that the woman is generally subject to studies at master's level. Only one study was written at the doctoral level and by a woman.

From time to time, the issue of women is dealt with manipulative expressions or some reductionist approaches and the context of the narrations is ignored. This situation shows that many studies should be done at the doctoral level together with the master's studies in the ḥadīth science. Theses prepared are about women's education, morality and education. Some of the subjects studied in theses have a reactive response feature with scientific criteria. It can be said that the allocation of a narrow space in the mosques for women A10, the idea that women should be isolated from social life A2, A3, A5, the rejection of some rumours about women A6, the absolute equality of the gender of women and men A12 is effective in the preparation of theses. The subject of women is studied with different perspectives, especially in the fields of sociology, psychology and theology. Some theses on women in the ḥadīth science aim to not be able to solve today's problems by making use of narrations. For this reason, it is necessary to make comprehensive and multi-faceted evaluations in content analysis instead of some superficial and static inferences about women. This makes it necessary to make some readings about women in the social sciences and to be aware of the approaches. As almost all of the theses subject to the article are master's studies, it can be said that in the interpretation of the narrations, today's women's problems are touched only as they are problems and content analyzes are made. In addition, it can be stated that in the interpretation of the narrations, the traces of female-centered out-of-field readings are minimal.

ملخص موسع

تحليل للدراسات حول النساء في الأحاديث في تركيا من خلال تركيب ميتا

في هذه الدراسة ، تم تحليل مسألة ما هو التصور والتوجه الذي يتم تبنيه فيما يتعلق بالمرأة في تركيا في الرسائل التي تم إعدادها حول النساء في علوم الحديث. لهذا الغرض ، تم استخدام طريقة فحص الأدب لفحص الرسائل حول النساء في علوم الحديث في تركيا. في البحث ، يتم تضمين الرسوم البيانية والجداول للباحثين الآخرين لاستخدام البيانات التي تم الحصول عليها بهذه الطريقة بسهولة أكبر. يتم عرض تحليل البيانات بالتفصيل. في المرحلة الثانية ، تم استخدام طريقة التركيب التلوي لاستخلاص بعض الاستنتاجات العامة ذات المغزى من العديد من الدراسات والتعبير عنها بشكل أوضح. التوليف الفوقي هو طريقة تسمح باستخدام مختلف البحوث النوعية والكمية المتعلقة بهذا المجال بعد تجميع منطقة الدراسة. المنظور النقدي مهم في التركيب التلوي. في هذه الطريقة ، يتم تصنيف الموضوعات الرئيسية لنفس المواضيع. بالإضافة إلى ذلك ، يتم تقييم النتائج التي تم الحصول عليها باستخدام نهج نوعي من خلال مقارنة جوانبها القريبة والمختلفة. لهذا السبب ، تمت محاولة تحليل هذه الرسائل بالتفصيل من خلال النظر في مشكلة البحث. تم ترميز الدراسات على النساء المحللات A1K ، A2 ، A3 ، A4 ، ..... A13. يتم تقديم أسئلة البحث والغرض من الدراسة وطريقتها بطريقة واضحة ومفهومة لضمان صحة وموثوقية المستوى المطلوب.

بالإضافة إلى ذلك ، تم أخذ آراء اثنين من أعضاء هيئة التدريس الخبراء من تخصص الحديث وعضو هيئة تدريس خبير من قسم التعليم لضمان الاتساق الداخلي في البحث. بعد آراء الخبراء ، تم تخفيض أسئلة الدراسة من 7 إلى 6. ما إذا تم إعادة فحص الأسئلة التي تتناسب مع الموضوع وتمت ملاحظة توافق الأسئلة مع المواضيع. تم معالجة النتائج التي تم الحصول عليها على هذا النحو بشكل منهجي .

تخضع المرأة للعديد من الدراسات في مجال اللاهوت. عندما تؤخذ البيانات العددية في الاعتبار ، فإن الأطروحات المكتملة في تخصص الحديث في بلدنا تقابل حوالي 10 ٪ من الرسائل حول النساء التي تم إعدادها في

قسم اللاهوت. في هذه الدراسة ، اعتبر من المناسب استخدام الأطروحات المنجزة بين 2010-2020 من حيث سهولة الوصول إليها. تم الوصول إلى جميع الأطروحات الـ 13 التي تم إعدادها في النطاق الزمني المحدد. اقتصر البحث على هذه الأطروحات الـ 13. في البحث ، تم تقييم بعض الأسئلة من أجل أن تكون قادرة على الإجابة على السؤال الأساسي عن التصور تجاه المرأة في فرع الحديث. يمكن سرد هذه الأسئلة على النحو التالي: ما هي أهداف هذه الرسائل المعدة للنساء في علوم الحديث؟ ما هي الأساليب المستخدمة لتحقيق هذه الأهداف؟ ما هي مستويات العينة التي تم استخدامها؟ ما هي أدوات جمع البيانات المفضلة؟ ما هو توزيع الدراسات المعدة حسب السنوات؟ ما النتائج التي تم تحقيقها؟

البحث مهم من حيث توفير بيانات عن الدراسات السابقة للباحثين الذين يرغبون في العمل في هذا المجال. لأن الباحثين الذين يرغبون في العمل على الحديث والنساء سوف يتمكنون من رؤية الاتجاه العام حول النساء في علم الحديث بسهولة أكبر بفضل هذا البحث. في ضوء هذه البيانات ، سيتمكنون من إجراء دراساتهم بطريقة صحية دون تكرارها. بالإضافة إلى ذلك ، لوحظ أن الدراسات التي تم إعدادها بطريقة التوليف التلوي في مجال الحديث لم يتم إجراؤها بعد. يمكن القول أن البحث الذي تم إجراؤه مهم من حيث لفت الانتباه إلى طريقة غير مستخدمة وكونه مثلاً للدراسات في هذا المجال. الأهداف والأساليب ومجموعات أخذ العينات وأدوات جمع البيانات وأنواع النتائج التي تم فحصها من منظور نقدي. بالإضافة إلى ذلك ، تم إجراء تعليق وتقييم عام. من بين النتائج التي لفتت الانتباه في 13 أطروحة عن النساء، يمكن سرد ما يلي: عدد روايات الصحابة منخفض. إن الحقوق التي يمنحها الإسلام للمرأة قد انتهكت بمرور الوقت. رواه البخاري والمسلمة عن المرأة ليست ضد القرآن. السرد الذي يحتوي على قصور الدين والتفكير للمرأة لا يحتوي على أي تناقض. يعتمد ترتيب التفوق بين النساء على آراء العلماء ، وليس على الأحاديث. النقطة التي تلفت الانتباه في المقام الأول في هذه الرسائل هي أن المرأة تخضع عمومًا للدراسة على مستوى الماجستير. تم كتابة دراسة واحدة فقط على مستوى الدكتوراه ومن قبل امرأة.

من وقت لآخر ، يتم التعامل مع قضية المرأة مع العبارات المتلاعبة أو بعض الأساليب الاختزالية ويتم تجاهل سياق الروايات. يوضح هذا الوضع أنه يجب إجراء العديد من الدراسات على مستوى الدكتوراه مع

دراسات الماجستير في علوم الحديث. تم إعداد هذه الرسائل حول تعليم المرأة وأخلاقها وتعليمها. بعض المواد التي تمت دراستها في هذه الأطروحات لها ميزة استجابة تفاعلية مع معايير علمية. يمكن القول أن تخصيص مساحة ضيقة في المساجد للنساء A10 ، فكرة أنه يجب عزل المرأة عن الحياة الاجتماعية A2 ، A3 ، A5 ، ورفض بعض الشائعات حول النساء A6 ، والمساواة المطلقة بين الجنسين. الرجال والنساء A12 فعال في إعداد الأطروحات.

يتم دراسة موضوع المرأة من منظور مختلف ، وخاصة في مجالات علم الاجتماع وعلم النفس واللاهوت. تهدف بعض الرسائل حول المرأة في علوم الحديث إلى عدم القدرة على حل مشاكل اليوم من خلال الاستفادة من السرد. لهذا السبب ، من الضروري إجراء تقييمات شاملة ومتعددة الأوجه في تحليل المحتوى بدلاً من بعض الاستنتاجات السطحية والثابتة حول النساء. هذا يجعل من الضروري إجراء بعض القراءات حول المرأة في العلوم الاجتماعية وأن تكون على دراية بالمنهجيات. بما أن جميع الأطروحات التي تخضع للمقال تقريباً هي دراسات ماجستير ، فيمكن القول أنه في تفسير الروايات ، يتم لمس مشاكل المرأة اليوم فقط لأنها مشاكل ويتم تحليل المحتوى. بالإضافة إلى ذلك ، يمكن القول أنه في تفسير السرد ، فإن آثار القراءات خارج الميدان التي تتمحور حول الإناث ضئيلة.

النقطة التي تبرز في المقام الأول في هذه الرسائل هي أن المرأة غالباً ما تخضع للدراسات على مستوى الماجستير. وهناك دراسة واحدة على مستوى الدكتوراه وقامت بكتابتها امرأة. ومن وقت لآخر، تناقش مسألة المرأة بعدد من مناهج الاختزالية ويتم تجاهل سياق الروايات. وهذا يشير إلى أن العديد من دراسات الدكتوراه يجب أن يتم على مستوى الدكتوراه مع دراسات الماجستير في علم الحديث. الأطروحة المعدة هي حول التعليمية والأخلاقية والعبادة للمرأة. بعض المواضيع التي تمت دراستها لها استجابة مع المعايير العلمية. ويمكن القول أن فصل مساحة ضيقة في المساجد للمرأة فعالة في إعداد A10 وفكرة أن المرأة يجب أن تكون معزولة عن الحياة الاجتماعية فعالة في إعداد A2 ، A3 ، A5 ورفض بعض الروايات حول المرأة فعالة في إعداد A6 والمساواة المطلقة بين الجنسين الذكور والإناث فعالة في إعداد A12 .

يتم دراسة موضوع المرأة من منظورات مختلفة، وخاصة في علم الاجتماع وعلم النفس واللاهوت. تهدف بعض الأطروحات حول المرأة في مجال علم الحديث إلى حل مشاكل اليوم من خلال الاستفادة من الروايات. ولهذا السبب، من الضروري إجراء تقييمات شاملة ومتعددة الجوانب في تحليل المحتوى بدلاً من بعض الاستدلالات السطحية والثابتة عن المرأة. وهذا يجعل من الضروري إجراء بعض القراءات حول المرأة في العلوم الاجتماعية والتوعية بطرق المنهج.

الكلمات المفتاحية: الحديث، المرأة، الأطروحة، الموجودات، الفوقية-التجميع.

Giriş

Dünyada ve Türkiye’de kadın merkezli birçok makale, bildiri ve tez çalışmalarının yapıldığı, kitapların neşredildiği izahıtan vâreste bir durumdur. Kadın, ilâhiyat alanında birçok çalışmaya konu edilmektedir. Sayısal veriler dikkate alındığı zaman ülkemizde Hadis bilim dalında kadın temasıyla tamamlanan tezler, ilâhiyat alanında tüm bilim dallarında hazırlanan kadın merkezli tezlerin yaklaşık %10’una tekabül etmektedir.¹ Türkiye’de Hadis bilim dalında hadis ilminde kadın teması ile hazırlanan tez sayısı 29 olarak saptanmıştır. Tezlerin kronolojik kayıtları hakkında yapılan incelemelerle ilgili şu neticeye ulaşılmaktadır: Türkiye’de 2010 yılına kadar Hadis bilim dalında bu konuda toplam 16 tez yazılmıştır. 2010 yılından 2020 yılına kadar ise toplam 13 tez kaleme alınmıştır. Bu verilerden hareketle son on yılda kadınla ilgili çalışmaların biraz ivme kazandığı görülmektedir. Ayrıca 2020 yılı itibarıyla hadis ve kadın merkezli devam eden 18 tez çalışması, hadis bilim dalında bu alana ciddi bir yönelişin başlamış olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada erişim kolaylığı açısından 2010-2020 yılları arasında tamamlanan tezlerin kullanılması uygun görülmüştür. Belirlenen tarih aralığında hadis bilim dalında konu ile ilgili hazırlanan 13 tezin tamamına erişilmiştir. Araştırma, bu 13 tez ile sınırlı tutulmuştur.² Araştırmaya konu olan, ancak hali hazırda devam etmesi sebebiyle araştırma kapsamı dışında tutulan tezler bulunmaktadır.³

Türkiye’de, hadis ilminde kadını konu edinerek hazırlanan tezlerin meta-sentez yöntemiyle incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, “Türkiye’de, hadis ilminde kadına dair hazırlanan tezlerde kadına karşı nasıl bir algı ve yönelim vardır?” şeklindeki temel soruya cevap aranmaktadır. Bu temel soruya cevap verebilmek için şu tâlî sorular değerlendirilmiştir:

¹ İSAM ve YÖK veri tabanları dikkate alınarak bu çıkarımda bulunulmuştur. Tamamlanmış bazı tezlerin İSAM veri tabanında “devam ediyor” şeklinde yer aldığı görülmektedir. Mesela kadın ve hadis alanında tamamlanan 5 teze bu şekilde yer verildiği saptanmıştır. Kadın başlıklı tez sayısı: 21. Hanım başlıklı tez sayısı: 6. Sadece kadın anlamında kullanılan eş başlıklı tez sayısı: 1. Bayan başlıklı tez sayısı: 1. Sınıf, grup ve ferd kategorisi dâhil edilmeksizin hadislerdeki konumu açısından “nev” olması itibarıyla Türkiye’de kadın temalı hadis tez sayısının toplam 29 adet olduğu tespit edilmiştir. Mantık terimi olarak nev’/tür için bk. Ebherî, Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî, *İsâgûcî ve Şerhi*, thk., çev. ve şerh: Ferruh Özpilavcı, (İstanbul: Litera Yayınları, 2020), 92-93; Kâtibî, Ebu’l-Hasen Necmüddîn Debîrân Ali b. Ömer b. Ali, *Şemsiyye Risâlesi*, thk., çev. ve şerh: Ferruh Özpilavcı, (İstanbul: Litera Yayınları, 2017), 242-243; İbrahim Emiroğlu - Hülya Altunya, *Örnekleriyle Mantık Sözlüğü*, (İstanbul: Litera Yayınları, 2018), “Tür” 314.

Türkiye’de ilâhiyat bölümünde kadın temalı tamamlanan tez sayısının ise toplam 297 adet olduğu saptanmıştır. Bu tezlerin başlıkları itibarıyla dağılımı ise şu şekildedir: Kadın başlıklı tez sayısı: 260. Hanım başlıklı tez sayısı: 23. Sadece kadın anlamında kullanılan eş başlıklı tez sayısı: 4. Bayan başlıklı tez sayısı: 10. Tezlerin sayısal tespitinde bazı tez yazarlarının, ilgili bilim dallarını YÖK veri tabanına tanımlamadığı görülmüştür. Bu sebeple herhangi bir araştırmada, veri tabanında yer alan detaylı arama kısmından yararlanılarak elde edilen sonucun eksik olabileceği göz önünde bulundurularak taramaların birçok cihetten geniş ölçekli yapılması gerektiği neticesine varılmıştır.

² Ek 1’de sunulmuştur.

³ Konuyla ilgili devam etmekte olan 18 tez Ek 2’de sunulmuştur.

- 1- Hadis ilminde kadına dair hazırlanan tezlerin amaçları nelerdir?
- 2- Bu gayelere ulaşmak için kullanılan metotlar nelerdir?
- 3- Hangi örneklem düzeyleri⁴ kullanılmıştır?
- 4- Hangi veri toplama araçları tercih edilmiştir?
- 5- Hazırlanan çalışmaların yıllara göre dağılımları nasıldır?
- 6- Hangi sonuçlara ulaşılmıştır?

Hazırlanan tezlerin amaçları, yöntemleri, örneklem grupları, veri toplama araçları ve ne tür sonuçlara ulaşıldığı eleştirel bir bakışla incelenip genel bir yorum ve değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışma, hadis ilminde kadınla ilgili hazırlanan tezlerin künyeleri ile temel amaç ve sonuçlarını ortaya koymaktadır. Araştırma, söz konusu sahada çalışmak isteyen araştırmacılara daha önce yapılan çalışmalar hakkında veri sunması bakımından önem arz etmektedir. Çünkü hadisler ve kadın merkezli çalışmak isteyen araştırmacılar, hadis ilminde kadınla ilgili genel eğilimi bu araştırma sayesinde daha kolay görebilecekler ve çalışmalarını bu veriler ışığında tekrara düşmeksizin daha sağlıklı bir şekilde yürütebileceklerdir. Ayrıca hadis alanında niteliğe dayalı analizin analizi anlamında meta-sentez yöntemiyle hazırlanan çalışmaların henüz yapılmadığı gözlemlenmektedir. Yapılan araştırmanın, söz konusu yönetime dikkat çekmesi ve bu alandaki çalışmalara örnek teşkil etmesi bakımından önemli olduğu ifade edilebilir.

Bu çalışmada, ilk aşamada belirlenen temel alanla ilgili verilerin toplanması ve Türkiye’de, hadis ilminde kadına dair tezlerin incelenmesi için literatür taraması yönteminden, ikinci aşamada ise birçok araştırmadan anlamlı bazı genel sonuçlar çıkararak bu sonuçları daha açık ifade etmeye elverişli meta-sentez metodundan yararlanılmıştır. Çünkü meta-sentez yöntemi, nitel araştırma bulgularını nitel araştırma deseni olarak kullanmaya elverişli bir yöntemdir. Meta-sentez, bir çalışma alanı belirlendikten sonra o alanla ilgili birbirinden farklı nitel ve nicel araştırmaların sentezlenerek kullanılmasına imkân tanıyan bir yöntemdir.⁵ Meta-sentezde eleştirel bakış açısı önemlidir. Bu yöntemde aynı ve yakınlık arz eden konuların ana temaları kategorize edilmekte, nitel bir yaklaşımla elde edilen bulguların birbirine yakın ve birbirinden farklı yönleri karşılaştırılarak değerlendirme yapılmaktadır. Meta-sentez yöntemiyle oluşturulan çalışmalar, sonraki süreçlerde benzer konularda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara zengin bir kaynak oluşturmaktadır.⁶

---

⁴ Çalışmada örneklem düzeyi, veri toplama araçları, frekans düzeyleri vs. kavramlar meta – sentez çalışmanın gereği olarak kullanılmaktadır. Hadis bilim dalında aynı anlama sahip, alana yakın ifadeler kullanmak mümkün olmakla birlikte -alanda meta – sentezle ilgili bir çalışma henüz yapılmadığı için- kavram düzeyinde denk ifadeler tespit edilememiştir. Bu sebeple çalışmada orijinal kullanımlara yer verilmiştir.

⁵ M. Lloyd Jones, “Overview of methods”. C. Webb & B. Roe, *Reviewing research evidence for nursing practice: Systematic reviews*, (London: Blackwell, 2007), 63–72.

⁶ Muammer Çalık - Mustafa Sözbilir, “İçerik Analizinin Parametreleri”, *Education and Science/Eğitim ve Bilim*, 39/174, (2014) 33-38.

Literatür tarama yöntemiyle elde edilen veriler ve değerlendirmelerden diğer araştırmacıların daha kolay ve anlaşılır bir şekilde yararlanabilmesi için grafiklere ve tablolara yer verilmiştir. Verilerin analizi ve ana şablonlar ayrıntılı olarak sunulmuştur. Araştırma kapsamındaki çalışmaların seçilmesinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ulusal tez tarama merkezi veri tabanlarından faydalanılmıştır. Veri tabanlarında din ve din dışı konularda kadın temel alanı ile ilgili birçok tez mevcuttur. Araştırmanın sınırları kapsamındaki tezler seçilirken “kadın”, “bayan”, “hanım”, “eş”, “nisa”, “mer’e” ve “imrae” kelimeleri kullanılarak genel taramalar yapılmış; “kadın ve hadis”, “hanım sahabiler”, “hanım muhaddisler”, “hadis ilminde kadın” vb. kelime veya gruplarını içermesi ve çalışmanın amacı ve yöntemini net bir şekilde ortaya koyması ölçüt olarak belirlenmiştir. İncelenen tezler detaylı bir şekilde araştırmanın problemi dikkate alınarak analiz edilmeye ve temalaştırılmaya çalışılmıştır. Analizi yapılan çalışmalar A1, A2, A3, A4..... A13 şeklinde kodlanmıştır. Bu çalışmada geçerlilik ve güvenilirliğin istenilen düzeyde gerçekleşmesi için araştırma soruları, çalışmanın amacı ve yöntemi açık ve anlaşılır bir şekilde sunulmuştur. Buna ek olarak, araştırmada iç tutarlılığı sağlama gayesiyle Hadis bilim dalı iki uzman öğretim üyesi ve Eğitim bölümü bir uzman öğretim üyesinin görüş ve düşüncelerine başvurulmuştur. Uzman görüşlerinden sonra çalışmanın tâlî soruları 7’den 6’ya düşürülmüş ve soruların temayla uygun olup olmadığı yeniden incelenmiş ve sorularla temaların birbiriyle uygunluğu gözlemlenmiştir. Böylece sorular çerçevesinde elde edilen bulgular sistematik olarak ele alınmıştır.

1. Bulgular

Hadis ilminde kadın merkezli çalışmaların son on yılda doktora seviyesinde yeteri kadar çalışılmadığı, özellikle yüksek lisans çalışmalarına konu edildiği görülmektedir. Öyle ki kadına dair bir doktora tezi hazırlanmasına karşın on iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Hadis ilmi çerçevesinde kadın merkezli çalışmalar hakkında bazı analizler yapabilmek için doktora ve yüksek lisans sıralaması ile tezlerden elde edilecek bulgulara ihtiyaç duyulmaktadır. Tezlerin temel bulguları, amaçlarıdır. Bu sebeple tezlerin amaçları tespit edilecek ve maddeler halinde sıralanacaktır.

1.1. Amaçlar

Kadınla ilgili doktora ve yüksek lisans tezlerinin hangi amaçlarla oluşturulduğuna dair bulgular tespit edilerek sıralanmıştır. Amaçlar tespit edilirken bazı çalışmalarda “araştırmanın amacı” gibi bir başlığa yer verilmediği, tezin amacına araştırmanın konusu, özeti bölümlerinde değinildiği görülmektedir. Bu tercihle ilgili bir durum olmakla birlikte böyle bir tercih bazı çalışmalarda tezin mahiyeti ve gayesinin⁷ aynı kabul edilmesine sebep olmuştur. Ayrıca kadınla ilgili

---

⁷ Emiroğlu – Altunya, “Mahiyet”, 208; “Amaçlılık İlkesi”, 25.

bazı çalışmalarda “araştırmanın amacı” gibi bir başlık altında da gaye yerine mahiyetten bahsedildiği müşahede edilmiştir. Çalışmada amaçlar sıralanacak, mahiyet kapsamında değerlendirilmesi gerekenler izah edilecektir.

1.1.1. Doktora Tezleri

2010-2020 yılları arasında hadis bilim dalında kadın konulu bir doktora tezinin tamamlandığı görülmektedir. Modern ve postmodern bakış açılarıyla kadın üzerine birçok fikir teatisinin olduğu⁸ bir zaman diliminde hadis alanında bir doktora tezinin tamamlanmış olması, doktora seviyesinde birçok çalışmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Tez, kadın sahabe rivayetlerinden istifade edilmediği takdirde Hz. Peygamberi tanımada eksiklik meydana geleceğine ve onlardan aktarılan rivayetlerin nasıl yorumlanması gerektiğine yoğunlaşarak, Hz. Peygamber zamanında kadına verilen değer ile günümüzde kadına verilecek değer arasında bir bağ kurma eğilimine sahiptir. Tez künyesi, makalede sunulan kodu, tezin amaçları hakkında bilgi verilerek tespit edilen amaçların değerlendirilmesi gerekmektedir. Tez; “A1. Sehal Deniz Kotan, *Kadın Sahabilerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019” künyesi ve koduna sahiptir. Çalışmanın birçok amaçla hazırlandığı ifade edilebilir. Kadına ilişkin hazırlanacak çalışmalarda amaçla ilgili tekrara düşülmemesi için, amaçlara ve son madde olarak temel amaca yer verilecek ve bazı analizler yapılacaktır. Tezin amaçlarına şöyle yer verilebilir:

- a- Her bir kadın sahabinin rivayetlerini bir araya getirme
- b- Kadın sahabe rivayetlerinin konu dağılımlarını ortaya koyma
- c- Kadın sahabe rivayetlerinin tekrar oranlarını saptama
- d- Kadınların hadislere vakıf olma ve onları aktarma imkân ve zorluklarını araştırma
- e- Hz. Peygamber’in kadınlarla iletişiminin, onlara davranış şeklinin, yaklaşımının ve onlara sosyal hayatta nasıl imkânlar sunmaya çalıştığının doğru anlaşılmasına katkı sağlama
- f- **Temel Amaç:** Bir konu hakkında tüm rivayetler ve her bir sahabenin o mesele ile ilgili tüm rivayetleri şeklinde tasnif ile asıl amaç olan kadın sahabe rivayetlerini anlama ve yorumlama çabası aşamasına ulaşma⁹

Tezin amacı, araştırmanın “Konu ve Önemi” başlığı altında değerlendirilmiştir. İlgili bölümde birçok amaçtan bahsedilmekte ve amaçlar kapsamında tezin tamamlandığı müşahede edilmektedir. Ancak çalışmada gaye olarak nitelenen, Tayâlisî'nin (ö. 204/819) el-Müsned'i ve Ahmed b. Hanbel'in

⁸ Misal için bk. Ali Öztürk, “İndirgemeci Modern Kadın Metafiziğinin Eleştirisi (Modern Ve Postmodern İndirgemeci Kadın (Resmi) Metafiziğinin Eleştirisi Ve Yeni Yaklaşımlar)” *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Asos Congress, 2016), 2221-2227.

⁹ A1 tezinde temel amaç araştırmacının tezindeki kendi beyanıyla tespit edilmiştir. Sehal Deniz Kotan, *Kadın Sahabilerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 1-3.

(ö. 241/855) el-Müsned’ini temel çalışma kaynakları olarak belirleyip bu eserlerdeki kadın sahabe rivayetlerini belirlenen konu başlıkları altında tasnif etme ifadesi¹⁰, çalışmanın sınırı; elde edilen bulguların değerlendirilmesi ifadesi, çalışmadaki amaçların zaruri aşaması kapsamında değerlendirilmelidir.

1.1.2. Yüksek Lisans Tezleri

Kadınla ilgili son on yılda tamamlanan yüksek lisans tez sayısı on ikidir. Sekiz çalışmanın kadınla ilgili birbirinden farklı başlıkları konu edindiği, iki tezin “faziletli kadınlar”, iki tezin “kadınların özel halleri” meselelerini ele aldığı görülmektedir. Çalışmaların künyesi, kodu, amaçlarını kronolojik olarak sıralamak gerekirse verilen tarih aralığında ilk yüksek lisans çalışması “A2. Hilâl Köksal, *Rivayetler Işığında Hz. Peygamber Döneminde Gündelik Hayat ve Kadın*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010” künyesi ve koduna sahiptir. Tezin amaçları şöyle sıralanabilir:

- a. Hz. Peygamber döneminde Müslümanların günlük yaşantısı içinde hanımların konumlarını inceleme
- b. İlgili rivayetleri bütüncül bir yaklaşımla nesnel olarak anlamaya, yorumlamaya ve değerlendirmeye çalışma
- c. **Temel Amaç:** Belirli zaman dilimlerinde giyim-kuşamdan özgürce fikirlerin beyanına kadar birçok meselede temel hak ve hürriyetleri tartışılan kadınların, Hz. Peygamber dönemindeki konumları ortaya konularak çağdaş tartışmalara bazı açılımlar getirme¹¹

Tezin amaçları sıralandığında kadınların sosyal hayattaki konumları üzerine modern tartışmalar dikkate alınarak bazı analizlerin yapılacağı düşüncesi hâkim olmaktadır. 2010 yılında hadis ilminde kadın konulu başka bir çalışmanın da hazırlandığı görülmektedir. İlk çalışma kadınların sosyal yaşantısı, ikinci çalışma kadın ve eğitim imkânı üzerine yoğunlaşmaktadır. Eğitim, kişinin teme hakkı ve sosyal yaşantısının bir parçası olması açısından ilk çalışmaya göre daha hususi bir konudur. Tezin kodu ve künyesi “A3. Zehra Ülgür, *Kadınların Eğitim-Öğretimi Açısından Hz. Peygamber’in Hanımlara Özel Ders Vermesi ile İlgili Rivayetin Tahric ve Tahlili*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010” şeklindedir. Araştırmanın **temel amacı**, Rasûlullâh’ın (s.a.s.) hanımlara özel ders vermesi ile ilgili rivayeti, kız ve erkeklerin karma veya ayrı okullarda okumaları hakkındaki araştırmalar ve T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın

¹⁰ Rivayetlerin konu başlıklarıyla uygunluğu için bk. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût ve diğerleri (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1420/1999); Ebû Dâvûd, Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd, *el-Müsned*, thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999).

¹¹ Hilâl Köksal, *Rivayetler Işığında Hz. Peygamber Döneminde Gündelik Hayat ve Kadın* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 5.

hanımlara tahsis ettiği bilgilendirme ve irşat faaliyetleri çerçevesinde değerlendirmedir.¹² Çalışmanın konusu, önemi ve amacı bir başlık altında değerlendirilmekte ve mezkûr amaçla kaleme alındığı ifade edilmektedir. Ancak eğitim konusu kadınları birçok yönüyle kuşatmaktadır. Bu sebeple aynı rivayet, farklı amaçlarla kaleme alınacak çalışmalara da mevzu olabilir.

2010 yılında hadis ilminde kadın, sosyal hayat ve eğitim yönleriyle araştırma konusu olmuştur. Hazırlanan iki çalışmanın kadınlar tarafından kaleme alındığı görülmektedir. 2011-2014 yılları arasında ise hadis bilim dalında kadın, tez konusu olarak tercih edilmemiştir. Kadına yönelik şiddet ve birçok kriz gündelik hayatın temel problemlerinden olmasına karşın hadis ve kadın konulu bir tezin dört yıllık süre zarfında çalışma konusu olarak tercih edilmemesi dikkat çekici bir durumdur. 2015 yılında hadis ilminde kadın konusu yeniden çalışılmaya başlanmış ve araştırma alanı, kadınlara mahsus haller ve muhaddis hanımlar olarak tayin edilmiştir. Çalışmalardan biri “A4. Şule Soyal Şenol, *Kadınların Özel Hallerini İlgilendiren Rivayetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi*, Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015” kodu ve künyesine sahiptir. Tezin amaçları ise şöyledir:

- a. Hayız, nifas ve istihaza ile ilgili rivayetleri bir araya toplayarak bir bütün halinde inceleme
- b. **Temel Amaç:** Fıkî hükümlerin istidlâlinde kullanılan kadınlara mahsus rivayetleri senet açısından tahlil edip bazı tartışmalara katkı sağlama¹³

Kadınların hayız, nifaz ve istihâze hallerinde bazı ibadetleri yerine getirip getiremeyecekleri, mescidde bulunup bulunamayacakları ile ilgili rivâyetler arasında bazı farklılıklar olduğu dile getirilerek çalışmada sahih ve zayıf olmaları yönüyle haberler hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Aynı konuda hazırlanacak tezde tekrara düşülmemesi için rivayetlerin makbul ve merdud, nâsîh ve mensûh, mutlak ve mukayyed vs. yönleri üzerine çalışmanın yoğunlaşması gerekmektedir. 2015 yılında yapılan çalışmalardan diğeri ise kadın ve eğitim konusunda özel bir alan olan hanım muhaddislerle ilgilidir. Tezin künyesi “A5. Hayriye Betül Özcan, *Sehâvî'nin Hocaları Özelinde IX. Asırda Hanım Muhaddisler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015” şeklindedir. Çalışmanın **temel amacı**, Hicrî IX. asır muhaddislerinden Sehâvî'nin (ö. 902/1496) yetişmesinde katkı sahibi hanımların Memlûkler döneminde sosyal konumu, eğitim-öğretimi ve hadis ilmine dair rivayet, hıfz vb. faaliyetlerini tespit ederek günümüzde hanımların eğitim-öğretim ihtiyaçlarını ortaya koymadır.¹⁴ Bu tezde hadis ilminde otorite kabul edilen Sehâvî'nin muhaddis

¹² Zehra Ülgür, *Kadınların Eğitim-Öğretimi Açısından Hz. Peygamber'in Hanımlara Özel Ders Vermesi ile İlgili Rivayetin Tahrir ve Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 14-15.

¹³ Şule Soyal Şenol, *Kadınların Özel Hallerini İlgilendiren Rivayetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi* (Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 2.

¹⁴ Hayriye Betül Özcan, *Sehâvî'nin Hocaları Özelinde IX. Asırda Hanım Muhaddisler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), III.

kadınlardan hadis icazeti aldığına, hadis ilminde kadınların faal olduklarına, ilmin cinsiyet merkezli bir yaklaşımla değerlendirilmemesi gerektiğine birçok somut örnek yer almaktadır.

Kadınlarla ilgili bazı rivayetlerin Kur’ân’a muhalif olduğu düşüncesi üzerine bir rivayet özelinde makale çalışmalarının mevcut olduğu görülmektedir. Ancak “A6. Ziya Durmuş, *Kadınlara İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur’an’a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016” künyesine sahip tez ile muttefakun aleyh birbirinden farklı rivayetler, hadis ilmi kriterleri çerçevesinde incelenerek tartışılmıştır. Araştırmanın **temel amacı**, kadın temalı müttefakun aleyh rivayetlerin Kitab’a muhalif olduğu iddialarını tutarlı bir usulle incelemektir.¹⁵ Ayrıca çalışmada gaye olarak sunulan, müttefakun aleyh hadisler ve Buhârî ve Müslim hakkındaki görüşlerin analiz edilmesi araştırmanın konusu kapsamında değerlendirilmelidir. Tartışılan rivayetlerin ele alındığı tezin amaçlarıyla ilgili bulgulara yer verdikten sonra tartışma konusu haline gelen kadının aklının ve dininin noksanlığını ihtiva eden rivayetin tetkik edildiği çalışmanın bulgularına yer vermek gerekmektedir. -İlgili hadis, isnad, metin ve muhteva tenkidi tasnifiyle sistematik olarak “A7. Tuğba Kocaman, *Kadınlar Hakkında “Aklın ve Dinin Noksanlığı” Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrîci Tenkîdi ve Değerlendirilmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017” künyesine sahip tezde ele alınmıştır. Tezin amaçlarına ilişkin bulgulara şöyle yer verilebilir:

- a. Kadınların aklının ve dininin noksanlığı nitelemesini içeren hadisin senedinden hareketle rivayetin sıhhat bilgisine ulaşma
- b. **Temel Amaç:** İlgili rivayet sahih ya da sahihe yakın ise metnin nasıl anlaşılması gerektiğine dair sorular sorma.¹⁶

Tezin amacı, müstakil bir başlık altında ele alınmamakta, araştırmanın konusu ve kaynaklarına tahsis edilen bölümde ve mahiyetin beyanından önce zikredilmektedir. Ayrıca çalışmada, mahiyet ve gaye arasında başarılı bir ayrımın yapılmasıyla kadınıla ilgili tartışmalı bir rivayet, amaca muvafık bir şekilde analiz edilmektedir. Bir başka tartışılan rivâyet, kadının kocasına ihanetten ve ilk kadından bahseden haberdur. Bu hadis “A8. Emine Atak, *“İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Hadis Tekniği Açısından Tahlili*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019” künyesine sahip bir tezde tetkik edilmektedir. Tezin özellikle senet tenkidine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum yazarın temel amacına muvafık bir durumdur. Çünkü birkaç amacı olmakla birlikte tezin temel amacı hadisin Hz. Peygamber’e aidiyetini tespit etmedir. Tezin amaçlarını şöyle özetlemek mümkündür:

¹⁵ Ziya Durmuş, *Kadınlara İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur’an’a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 1.

¹⁶ Tuğba Kocaman, *Kadınlar Hakkında “Aklın ve Dinin Noksanlığı” Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrîci Tenkîdi ve Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 1.

- a. Rivayetin hadis kaynaklarında hangi lafızlarla nakledildiğini ortaya koyma
- b. Hadisin sıhhat durumunu belirleme
- c. Hadisin hangi amaçla beyan edildiğini, muhataplarının kimler olduğunu ve rivayetin bilgi değerini tespit etme¹⁷
- d. **Temel Amaç:** “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” hadisinin Hz. Peygamber’e aidiyetini tespit etme.¹⁸

Kadına dair tezlerin hadis ilminde tartışılan rivayetleri ihtiva ettiği ve bazı çalışmaların aynı tartışmalı konuyu farklı içeriklerle temalaştırdığı görülmektedir. Nitekim “A9. Ramazan Acar, *Kadınların Özel Durumlarında Yapmaktan Muaf Tutuldukları İbadetlerle İlgili Rivayetlerin Tahric ve Tahlili*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019” künyesine sahip tezde kadınların özel hallerini konu edinmektedir ve tezin amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür:

- a. Kadınlara mahsus rivayetleri bir araya getirip onları tahric ve tahlil etme
- b. **Temel Amaç:** Kadınlardan bazı farz ibadet hükümlerinin geçici olarak kalkması ile ilgili rivayetlerin sıhhat değerine dair problemleri çözme.¹⁹

Tezde problemlerin çözümü için Yahudilik, Hristiyanlıkta kadınların özel halleri ile yaklaşımlara ve cahiliye uygulamalarına yer verilmektedir. Ayrıca kadının özel halleri ile ilgili şii kaynaklardaki rivayetlere yer verilerek kaynaklardaki rivayetler arası benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmaktadır. Çalışma bu yönleriyle daha önce aynı konu üzerine kaleme alınan tezle farklılık arz etmektedir. Günümüzde kadınların mescit ile bağı da zaman zaman tartışılan konulardan biridir. Bu konu Hz. Peygamber’in uygulamalarıyla irtibat kurularak “A10. Kudret Koçyiğit, *Rivayetler Bağlamında Kadının Camideki Konumu*, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019” künyesine sahip tezde tahlil edilmektedir. Araştırmada tezin hazırlanma amacına dair bulgulara şöyle yer verilmektedir:

- a. Fitne söylemiyle kadınları mescitlerden uzaklaştıran tavrın delillerini inceleyerek Hz. Peygamber’in tavrını açık ve net bir şekilde ortaya koyma
- b. **Temel Amaç:** Kadınların mescitte cemaate katılımı meselesini Hz. Peygamber’in hadisleriyle ve o dönemin uygulamalarıyla açıklığa kavuşturma.²⁰

---

¹⁷ Emine Atak, “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Hadis Tekniği Açısından Tahlili (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1.

¹⁸ Temel amaç araştırmacının tezindeki kendi beyanıyla tespit edilmiştir. Emine Atak, “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi”, 1.

¹⁹ Ramazan Acar, *Kadınların Özel Durumlarında Yapmaktan Muaf Tutuldukları İbadetlerle İlgili Rivayetlerin Tahric ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1-2.

²⁰ Kudret Koçyiğit, *Rivayetler Bağlamında Kadının Camideki Konumu* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1.

2019 yılında hadis ilminde kadına dair çalışmaların önceki yıllara oranla fazla olduğu ve araştırmaların özellikle tartışılan konular etrafında şekillendiği görülmektedir. Nitekim bu özelliklere sahip aynı yıl tamamlanan bir diğer çalışma “A11. Zehra Şener Okumuş, *Hadislere Göre En Faziletli Kadın ve Özellikleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019” künyesine sahiptir. Çalışma faziletleri ve erdemli davranışları takdir edilen kadınların zikredildiği rivayetleri esas almaktadır. Tezin amaçlarına ise şöyle yer verilebilir:

- a. İslâm kaynaklarında tasvir edilen faziletli hanımların günlük yaşamdaki davranış biçimlerini ortaya koyma
- b. Faziletli, sâliha ve hayırlı olarak övülen kadınlardan kesbî ve vebî özellikleriyle bahseden hadisleri âlimlerin görüşlerini dikkate alarak inceleme
- c. **Temel Amaç:** Sosyal ve dinî hayatta faziletli ve hayırlı olarak nitelenebilmek için bir kadının sahip olması gereken özelliklerin neler olduğu sorusuna cevaplar arama.²¹

Kadınların ilmî ve sosyal hayatın birçok alanında söz sahibi olmaları ile ilgili zaman zaman fitrat konusu gündeme gelmekte, hadis metinlerinde Hz. Peygamber’in onlar hakkındaki uygulamalarından hareketle bazı çıkarımlar yapılmaktadır. “A12. Aysun Kök, *Hadislerde Kadın ve Fitrat*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019” künyesine sahip tezde isnat tenkidine yer verilmeksizin metin ve muhteva tenkidi üzerinde durulduğu görülmektedir. Tezin amaçları hakkında ise şunlar söylenebilir:

- a. Kadının hadisler perspektifiyle fitrî farklılıklarını tespit etme
- b. **Temel Amaç:** Sosyal hayatta kadınlarla iletişimde bulunmada ve hayatın içinden vazifelerini gerçekleştirmede fitrî gerçekliklerine uygun hareket edilmesinin gereğine dair tespitler ve teklifler ortaya koyma.²²

2019 yılında tamamlanan altı tezden ikisi hadislerde faziletli kadın konusunu ele almaktadır. Konu benzerliği olmakla birlikte hazırlanan tezlerde kullanılan verilerin farklı olduğu görülmektedir. Hazırlanan tez “A13. Hayri Kuruçolak, *Hadislerde Sâliha Kadın (Buhârî Örneği)*, [Basılmamış] Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır 2019” künyesine sahiptir. Çalışmanın **temel amacı**, Hz. Peygamber’in hadislerinde salih kadınların özelliklerine dair bilgiler sunmaktır.²³

Hadis ilminde kadınla ilgili yapılan tezlerin amaçları dikkate alınarak bazı açıklamalarda bulunmak gerekmektedir. Bu tezler öncelikle doktora ve yüksek lisans tezleri olarak ikili temel

²¹ Zehra Şener Okumuş, *Hadislere Göre En Faziletli Kadın ve Özellikleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1-2.

²² Aysun Kök, *Hadislerde Kadın ve Fitrat* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1.

²³ Hayri Kuruçolak, *Hadislerde Sâliha Kadın (Buhârî Örneği)*, (Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 7.

tasnife tabi tutulmuştur. 13 tezin 1 tanesi doktora çalışması, 12 tanesi ise yüksek lisans çalışmasıdır. Birçok tezin birden fazla amaçla hazırlandığı görülmektedir. Birden fazla amaçla hazırlandığı düşünülen tezlerin sayısı 9'dur ve bunlar; A1, A2, A4, A7, A8, A9, A10, A11, A12 kodu ile yer verilen çalışmalardır. Bir amaçla hazırlandığı düşünülen tezlerin sayısı ise 4'tür ve bunlar; A3, A5, A6 ve A13 kodu ile belirtilen araştırmalardır. Ancak her birinin temel bir amaç çerçevesinde hazırlandığı dikkate alınmalıdır. Yani tezlerin temel bir amacı ve bu amaçla birlikte bazı ikincil amaçları da bulunmaktadır. Tezlerin temel amaçlarına aşağıda kısaca değinilecektir.

Yukarıda tezlerden tespit edilen tüm amaçlar yazılmıştır. Burada ise hadis ilminde kadına dair tamamlanan tezlerin temel amaçlarına ilişkin bulgulara ve frekans düzeylerine²⁴ sırasıyla ve özetle Tablo 1'de yer verilmiştir:

Tablo 1: Hadis İlminde Kadın Konulu Tezlerin Temel Amaçlarına İlişkin Bulgular

Temel Amaçlar	Çalışmalar	f
Kadın sahabe rivayetlerini anlama ve yorumlama çabası aşamasına ulaşma	A1	1
Kadınların Hz. Peygamber dönemindeki konumlarını ortaya koyarak çağdaş tartışmalara bazı açılımlar getirme	A2	1
Rasûlullâh'ın (s.a.s.) hanımlara özel ders vermesi ile ilgili rivayeti, örgün ve yaygın eğitim faaliyetleri çerçevesinde değerlendirme	A3	1
Kadınlardan bazı farzların kaldırılması ile ilgili rivayetlerin sıhhat değerine dair problemleri çözme ve tartışmalara katkı sağlama	A4-A9	2
Sehâvî'nin yetişmesinde katkı sahibi hanımların eğitim-öğretim faaliyetlerini tespit ederek günümüzde hanımların eğitim-öğretim ihtiyaçlarını ortaya koyma	A5	1
Kadın temalı müttefakun aleyh rivayetlerin Kitab'a muhalif olduğu iddialarını tutarlı bir usulle inceleme	A6	1
Kadınların aklının ve dininin noksanlığı	A7	1

²⁴ Frekans düzeyi bazı verilerin benzerliklerini nicelik olarak ifade eden bir kavramdır ve benzerlik düzeyi anlamına gelmektedir.

nitelemesini içeren rivayetin nasıl anlaşılması gerektiğine dair sorular sorma		
Kadının kocasına ihanetiyle ilgili hadisin Hz. Peygamber’e aidiyetini tespit etme	A8	1
Kadınların mescitte cemaate katılımı meselesini Hz. Peygamber dönemi uygulamalarıyla açıklığa kavuşturma	A10	1
Faziletli bir kadının sahip olması gereken özelliklerin neler olduğu sorusuna hadislerle cevaplar arama	A11-A13	2
Sosyal hayatta kadınların vazifelerini gerçekleştirmede fitrî gerçekliklerine uygun tespitler ve teklifler ortaya koyma	A12	1

Tablo 1’de görüldüğü üzere hadis ilminde kadın konulu tezlerin temel amaçları birbirinden farklılık göstermektedir. Yalnız iki konunun frekans düzeyleri 2 olarak tespit edilmiştir. İkişer tezde araştırmacılar aynı amaçla çalışmalarını yürütmüştür. Bu çalışmalar; “Kadınlara mahsus rivayetlerin sıhhat değerine dair problemleri çözme ve tartışmalara katkı sağlama” amacıyla tamamlanan A4 ve A9 tezleri ve “Sosyal ve dinî hayatta faziletli ve hayırlı olarak nitelenebilmek için bir kadının sahip olması gereken özelliklerin neler olduğu sorusuna cevaplar arama” amacıyla kaleme alınan A11 ve A13 tezleridir. Genel amaçları benzer olmakla birlikte bu çalışmaların yaklaşım biçimleri ve tâlî amaçları arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca Tablo-1’de yer verilen diğer tezlerin ise farklı gayelerle oluşturulduğu ortaya konulmuştur. Kadınlarla ilgili tezlerde yer verilen yöntemlere ilişkin bulgular Tablo-2’de verilmiştir.

1.2. Yöntemlere İlişkin Bulgular

Tablo 2: Hadis İlminde Kadın Konulu Tezlerde Kullanılan Yöntemlere İlişkin Bulgular

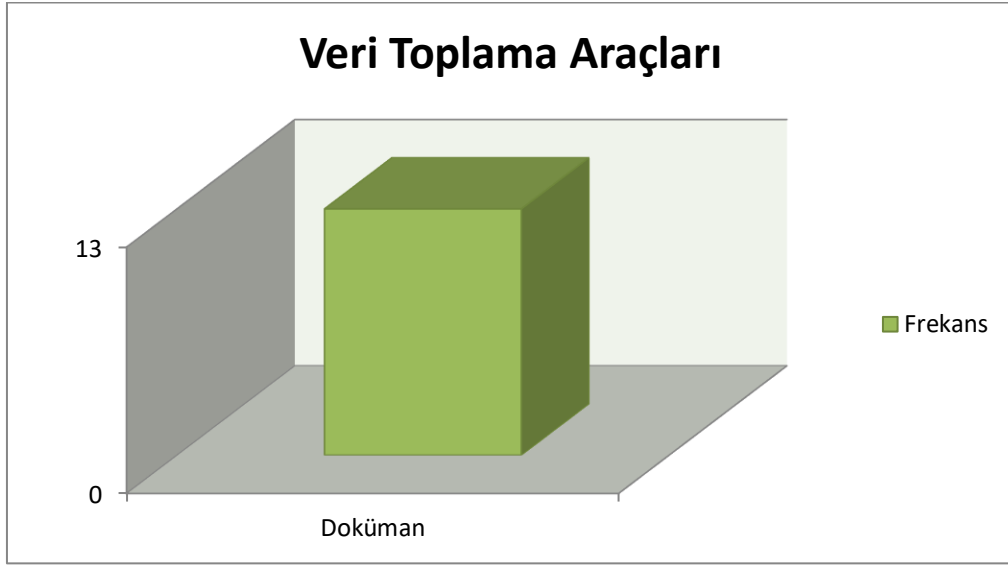
	Araştırma Yöntemi	Çalışmalar	f
Nitel yöntemler	Tarama araştırması	----	-
(Tek rivayete dayanan çalışmalar)	İçerik analizi	A3, A7, A8	3

Nitel yöntemler	Tarama araştırması	A2	1
(Çok rivayete dayanan çalışmalar)	İçerik analizi	A1, A4, A5, A6, A9, A10, A11, A12, A13	9

Tablo 2’de de görüleceği üzere araştırmacılar, hadis ilminde kadın konulu tezlerde nitel araştırma yöntemini kullanmışlardır. Nicel araştırma yöntemi kapsamında değerlendirilecek herhangi bir tez bulunmamaktadır. Nitel araştırma yöntemleri arasında “*tarama araştırması*” ve “*içerik analizi*” modellerini kullandıkları saptanmıştır. Oransal bir çıkarım yapılacak olursa araştırmacıların “*içerik analizi*” modeline daha çok yer verdiği görülmüştür.

Tezlerin sistematik bir şekilde sınıflandırılmasında rivayet temel ölçüt olarak kabul edilmiştir. Çalışmaların alt başlıkları arasındaki farklılıkla birlikte hemen hepsinin rivayet merkezli çalışmalar olduğu gözlemlenmektedir. A1 ve A5 kodlu tezler ise rivayet/hadis ve aynı zamanda “kadın muhaddisler” temasının ön plana çıkarıldığı çalışmalar olarak dikkat çekmiştir. A3, A7, A8 kodlu üç tez, içerik analizinin yapıldığı tek hadis esasına dayanan çalışmalardır. A1, A2, A4, A5, A6, A9, A10, A11, A12, A13 kodlu on tezdten biri tarama araştırması, dokuzu içerik analiz yönteminin kullanıldığı çalışmalar olarak değerlendirilmiştir. Tezlerde sunulan içerik analizleri, A1’de her bir ana bölüm başlığı altında sıralanan değerlendirme bölümlerinde, A3’te ikinci bölümün tamamında, A4’te bölüm alt başlıklarından sonra değerlendirme bölümlerinde, A5 ve A13’te metin içerisinde, A6’da bölüm sonlarında, A7 ve A8’de, birinci bölüm ve muhteva tenkidi kısmında, A9’da birinci bölümdeki temel başlıkların altında ve ikinci bölümün tamamında, A10’da rivayetlerle ilgili metin içinde, A11’de üçüncü bölümde, A12’de alt başlıkların son paragraflarında, A13’te metin içerisinde yapılmıştır. Ayrıca A1, A6 ve A7 kodlu çalışmalarda elde edilen veriler ışığında analizlerin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

2. Veri Toplama Araçları

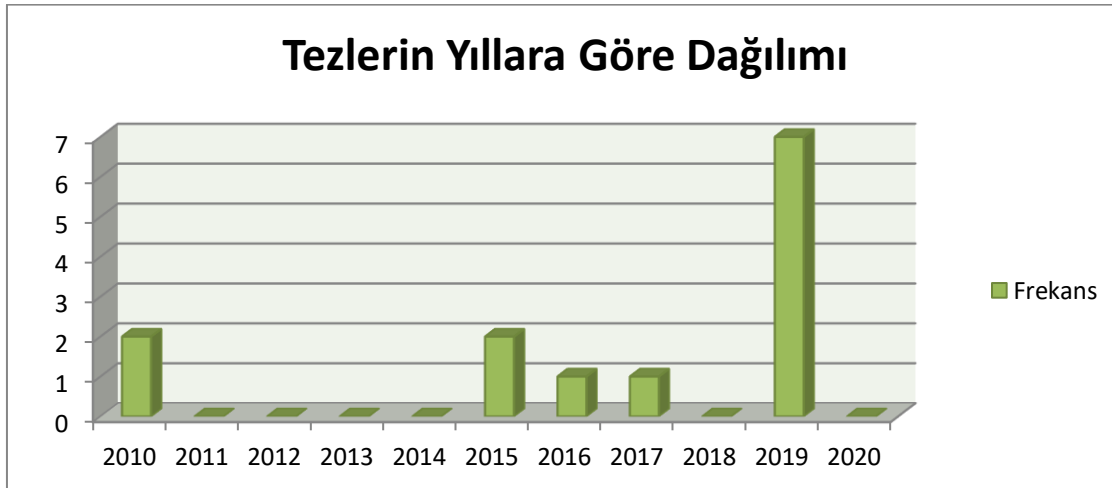

Şekil 1: Hadis İlminde Kadın Konulu Tezlerde Yararlanılan Veri Toplama Araçları

On üç tezde veri toplama aracı olarak “doküman” kullanıldığı görülmüş ve Şekil 1’de sunulmuştur. Ancak doküman kullanmakla birlikte tezlerde hadisler ve kadın sahası, alan uzmanları ile mülâkat, toplumun hemen her kesimi ile anket vs. gibi araçların kullanımına da uygundur. Bu sebeple dokümanlarda yer alan ilmî birikimle birlikte sıralanan veri toplama araçlarından yararlanmasıyla güncel, içeriği zengin, yeni bazı problemleri dikkate alan, tekrarın en aza indirgeneceği birçok çalışmanın hazırlanmasına katkı sağlanacaktır.

3. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Hadis ilminde kadın konulu tamamlanan tezlerin yıllara göre dağılımı Şekil 2’de şöyle gösterilmektedir:

Şekil 2: Hadis İlminde Kadın Konulu Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 2 incelendiğinde hadis ilminde kadına ilişkin tamamlanan tezlerin en fazla 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. 2019 yılı tezleri, A1, A8, A9, A10, A11, A12, A13 kodu verilen 7 tezden

müteşekkildir. Bu yılı, nicelik itibarıyla her birinde 2 tezin tamamlanmış olması durumundan hareketle 2010 ve 2015 yılları takip etmektedir. 2010 yılı tezleri, A2 ve A3; 2015 tezleri A4 ve A5 kodu verilen tezlerdir. 2010-2020 yılları arasında bazı dönemlerde kadın ve hadis merkezli tez çalışmalarına ara verildiği saptanmıştır. Bu alanda herhangi bir tez çalışması yapılmayan dönemler; 2011, 2012, 2013, 2014, 2018 ve 2020²⁵ yıllarıdır.

4. Örneklem Düzeyi

Hadis ilminde kadın temalı tezler birkaç cihetten tasnife tabi tutulabilir. Zaman dilimi açısından ikili bir tasnifle sunulmak istendiğinde Hz. Peygamber Döneminde Kadınlar ve Hadis, Sonraki Dönemde Kadınlar ve Hadis şeklinde bir sınıflandırma yapmanın mümkün olduğu görülmektedir.²⁶ Birinci başlık altında yer alan tezlerde Hz. Peygamber döneminde hayatın birçok aşamasında yer alan kadın ve haklarındaki ahkâm, ikinci başlık altında ise Memlûkler döneminde kadınların hadis öğrenme ve öğretme faaliyetlerinin değerlendirildiği görülmektedir. Rivayetler miktarı açısından tasnif edilmek istendiğinde Tablo 2'deki tasnif dikkate alınmalıdır. Hadis râvîsi olmaları bakımından tasnif edilmek istendiğinde Hadis ve Kadın Muhaddisler, Hadis ve Kadın şeklinde bir sınıflandırma yapılabilir. Bu durumda birinci başlık altında A1 ve A5; ikinci başlık altında A2, A3, A4, A6, A7, A8, A9, A10, A11, A12, A13 kodlu tezler sıralanabilir.

Tezlerin temel tasnifi belirlendikten sonra bir alt kategorideki başlıklarıyla ilgili örnekleme dair bulgular Şekil 3'te şöyle gösterilebilir:

²⁵ Hâli hazırda 2020 yılında devam etmekte olan tezler Ek 2'de sunulmuştur. Bu tezlerden bir veya birkaçının bitmesi halinde 2020 verilerinin değişmesi durumu göz önünde bulundurulmalıdır.

²⁶ İlk başlık altında A1, A2, A3, A4, A6, A7, A8, A9, A10, A11, A12, A13; ikinci başlık altında A5 kodu verilen tez sıralanabilir.

Şekil 3: Hadis İliminde Kadın Konulu Tezlerdeki Örnekleme Yönelik Bulgular

Şekil 3 incelendiği zaman iki örneklem düzeyinin öncelikli olarak tercih edildiği görülmüştür. Bu düzeyler “faziletli kadın” (A11, A13), ve “kadınların özel halleri” (A4, A9) olarak saptanmıştır. İkincil olarak konu bütünlüğü içerisinde, “kadın sahabiler” (A1), “hanım muhaddisler” (A5), “müttefakun aleyh hadisler ve kadın” (A6), “kadın ve fitrat” (A12), “kadınların eğitim-öğretimi” (A3), “gündelik hayat ve kadın” (A2), “kadın ve cami” (A10), “akıl-dinin noksanlığı ve kadın” (A7), “kadın ve ihanet” (A8) düzeyleri araştırmacılarca örneklem olarak tercih edilmiştir.

5. Sonuçlar

Kadınlarla ilgili tamamlanan tezlerin, tercih edilen konularına göre birçok sonucu bulunmaktadır. Doktora tezi ve yüksek lisans tezleri şeklinde yapılacak tasnifle sonuçlar makale konusu bağlamında tetkik edilerek temel sonuç tespit edilecek, araştırmacıların sonuçlar arasında sıraladığı fakat makale kapsamı dışında tutulması gereken veriler zikredilecektir. Ayrıca sonuçların frekans düzeylerini ortaya koyma gayesiyle tablo oluşturulacaktır.

5.1. Doktora Tezleri

Kadınla ilgili “A1-Kadın Sahabilerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi” isimli doktora tezinde yer alan sonuçları şöyle özetlemek mümkündür:

- Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî’nin *el-Müsned* adlı eserleri esas alınarak 105 kadın sahabe ve aktardıkları 3800 rivayet tespit edilerek konularına göre tasnif edilmiştir.
- Nakledilen rivayetlerin 1000’i mükerrer olup bu durum rivayetlerin fazla olduğu yönündeki eleştirileri haksız çıkarmıştır. Mükerrerler dışındaki hadislerin Hz. Peygamber dönemi hakkında bilgi içeren az bir parça olduğu kanaatine varılmıştır.
- Tekrarların çok olduğu konular, sahabe döneminde farklı kanaatlerin serd edildiği mevzular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yani az duyulan bir bilgi içermesi o rivayetin tekrar edilmesinde etkili olmuştur şeklinde bir neticeye varılmaktadır.
- Kadınlardan gelen rivayetlerin büyük bir kısmının Hz. Peygamber’in eşlerinden aktarıldığı, diğer hanımlardan nakledilen hadislerin 400’den az, 10 hadis ve üzeri haber nakleden hanım sahabilerin 19 kişi olduğu tespit edilmiştir. Peygamber eşleri dışında 10 hadisin üzerinde rivayet nakli olan hanımların ise Hz. Peygamber’in yakın çevresinden, akrabalarından oldukları görülmüştür. Rivayetleri 5 ve üzeri olan kadınların 32, rivayet sayısı 2, 3 veya 4 olanların 23, tek hadis rivayet edenlerin ise 51 kişi oldukları verisine ulaşılmıştır.
- İsmi ve kimlikleri zikredilmiş 101 kadın sahabinin yarısından bir hadis rivayet edilmiştir. Hadis ilminin kimlik kriterini esas alarak nakilleri değerlendirme özelliği olmasa bir hadis nakleden kadınların isimlerinin unutulmuş olması durumu gündeme

gelecektir. Kadın raviler hakkında cerh ve ta'dil faaliyetlerinin erkeklere nispetle yoğun bir şekilde yapılmaması, aileleri ile sınırlı bir gruba hadisi nakletmiş olmaları gibi sebeplere dayanarak birçok kadının meçhul ravi olarak değerlendirilmiş olması, tek hadis nakleden sahabi kadınlarının da kayda geçmemiş oldukları takdirde meçhul râvî olarak vasıflanmış olacakları ihtimalini desteklemektedir. Bu sebeple kadın sahabi rivayetlerinde râvinin tanınmamasının müstakil olarak rivayet za'fiyet sebebi oluşturmayacağı kanaatine ulaşılmıştır. Bu da kadın merkezli rivayet olgusunun doğal seyrinde ilerlediğine karine olarak sunulmuştur.

- f. Kadın sahabilerden en çok rivayeti bulunanlar sırasıyla; Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Esmâ bnt. Ebû Bekir, Meymûne bnt. Hâris ve Ümmü Hânî şeklinde tespit edilmiştir.
- g. Kadın sahabilerin rivayet sayılarında vefat tarihlerinin, Hz. Peygamber'e yakınlık derecelerinin, ailesinde rivayeti aktaracak kimsenin varlığının etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca h. 20'den önce vefat eden kadın sahabi rivayetlerinin bir veya birkaçı geçmediği, kadın sahabi tabakasında rivayet aktarımında aile bağlarının büyük ölçüde etkili olduğu ve onlardan, kadınlardan ziyade erkeklerin hadis naklettikleri tespit edilmiştir.
- h. **Temel Sonuç:** Kadınlardan gelen rivayetlerin az olduğu görülmüştür. Bunun temel sebepleri arasında kadın râvîlerin tanınmaması zikredilmiştir. İhtilafli meselelerde sahabe, kadın sahabeye danışmış, onların fetvalarını araştırmış, aile ve mahrem hayata dair fetvalarda onları öncelemiş ve kadınların yanlış bir fetva söz konusu ise düzeltmelerine müsaade ederek hata edebileceklerini itiraf etmişlerdir. Rivayetler konularına göre tasnif edildiği zaman kadın sahabilerin yaşadıkları dönemdeki konumları ile ilgili bazı çıkarımların yapılması mümkün olmuştur. Şöyle ki, tekrarlarıyla birlikte rivayetlerin en yoğun aktarıldığı konuyu "İbadetler" oluşturmaktadır. Bu tablo, kadın sahabilerin ibadetleri öğrenme ve öğrendiklerini aktarma imkânına sahip olduklarını temellendirmede etkili olmuştur. İkinci sırada "Emir-Yasak-Tavsiye" başlığı ile ilgili rivayetler nakledilmiş ve bu temaya sahip rivayetleri en çok Hz. Peygamber'e akraba olmayan kadınların rivayet etmeleri dikkat çekmiştir. Üçüncü sırada "Temizlik" ana başlığı altında daha çok kadınların hayız-nifas durumları ile ilgili rivayetler bulunmaktadır. Bu da kadınların çekinmeden soru sorduklarını ve Rasûlullâh'ın da onları cevapsız bırakmadığını ortaya koymuştur. Dördüncü sırada "Ahkâm" la ilgili rivayetler yer almaktadır. Bu bilgiyle kadınların, Hz. Peygamber'in desteğiyle dinin ahkâmına dair meseleleri öğrenme ve öğretmede etkin oldukları kanaatine ulaşılmıştır. Rivayetlerin konu merkezli tasnifinde "Gayb", "Siyaset" ve "Nikâh" ilgili hadislerin nakledildiği görülmüştür. Siyaset temalı hadislerin her biri ayrıntılı tetkik edilmeden herhangi bir çıkarımda bulunmanın

mümkün olmayacağı ifade edilmiştir. Kadın sahabilerin aktardığı nikâh temalı hadislerle Hz. Peygamber tarafından tanınan bazı hakların tarihsel süreçte geçersiz kılındığı ve İslam toplumunun bunu telafi etmesi gerektiği neticesine varılmıştır.²⁷

5.2. Yüksek Lisans Tezleri

13 tezin 12’si yüksek lisans tezidir. Meta- sentez yöntemi gereği bu başlık altında yüksek lisans tezlerinin sonuçları kronolojik olarak sıralanacak ve sonra sistematik bir değerlendirme yapılacaktır. Metodu izahtan sonra A2 kodu verilen “*Rivayetler Işığında Hz. Peygamber Döneminde Gündelik Hayat ve Kadın*” isimli çalışmanın sonuçları şöyle sıralanabilir:

- a. Rasûlullah (s.a.s.) döneminde gündelik yaşam, ev, eşya ve kıyafetlerin rivayetlerden hareketle sade olduğu, kadın ve erkeklerin benzer kıyafetleri giymesiyle birlikte her birinin özel giyim tarzlarının olduğu tespit edilmiştir.
- b. Bir meslek icraatı açısından kadınların uzmanlaşmış kimseler olarak sağlık hizmetlerinde buldukları görülmüştür.
- c. Hanımların Hz. Peygamber döneminde yeme-içme, çocuk bakımı gibi aile fertlerinin bazı temel ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte bazen kadınların ailelerine sarf etmeleri sebebiyle geçim kaynaklarını infak edememekten üzüntü duydukları tespit edilmiştir.
- d. İslâm ahkâmına riayetle birlikte kadınların ticarete, sağlık alanında ve bazı zanaatlarda faaliyetleriyle sosyal hayatta aktif oldukları, kimi zaman cephede İslam’ın ilk savunucuları olduğu ve bu bilgilerden hareketle kadınların o dönemde sosyal hayattan soyutlandığı iddialarına nitelikli bir cevap oluşturduğu sonucuna varılmıştır.
- e. **Temel Sonuç:** Hz. Peygamber döneminde Müslüman kadınların evle sınırlı bir yaşam alanı yoktur ve bu dönemde kadınları arka plana iten bir anlayıştan bahsedilemez. Kadınlar ilmî ve sosyal faaliyetlerde gayret sahibidir.²⁸

“A3-Kadınların Eğitim-Öğretimi Açısından Hz. Peygamber’in Hanımlara Özel Ders Vermesi ile İlgili Rivayetin Tahrir ve Tahlili” isimli tezin sonuçlarına şöyle yer vermek mümkündür:

- a. Hz. Peygamber döneminden itibaren Müslüman toplumlar kadınların eğitimini önemsemiş ve hiçbir zaman bunu tamamen ihmal etmemişlerdir. Hz. Peygamber’in

²⁷ Kotan, *Kadın Sahabilerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*, 291-300.

²⁸ Çalışma konumuz dışında tutulması gereken sonuçlardan biri Hz. Peygamber dönemi gündelik yaşantıyla ilgili Mekke, Medine ve Arabistan Yarımadasındaki ticaret, ziraat, hayvancılık, dericilik, marangozluk gibi bazı meslek gruplarının varlığının rivayetlerle tespit edilmesi, diğeri ise coğrafi konum sebebiyle yiyecek türlerinin az olduğu, hadislerde sade hurma ve kuru ekme veya sirke ve yağ gibi bazı malzemelerin ekmeğe katık yapılarak tüketildiği, açlığı dindirmek gayesiyle bazı besinleri tüketebildikleri, etin değerli bir besin olduğu, meyve çeşitlerinin sınırlı olduğunun yine rivayetlerle tespit edilmesidir. Köksal, *Rivayetler Işığında Hz. Peygamber Döneminde Gündelik Hayat ve Kadın*, 104-106.

eşleri, ashâbın eşleri ve birbirinden farklı İslam beldelerinde yetişen kadın âlimlerin varlığı bu durumu desteklemektedir.

- b. **Temel Sonuç:** Rivayetin tahlilinde Müslümanların kendi eşlerine ve kız çocuklarına ilim öğrenme ve öğretme imkânları hazırlamaları, Müslüman hanımların dini öğrenme gayretlerinde sahâbi kadınları kendilerine rehber edinmeleri, yararlanılmayacak bilgilerden uzak durmaları, fitratlarıyla uyuşmayan bazı iş sahalarında yer almamaları gerektiği gibi sonuçlara varılmaktadır.²⁹

“A4-Kadınların Özel Hallerini İlgilendiren Rivayetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi” adlı çalışmada tespit edilen sonuçlara şöyle yer verilebilir:

- a. Rivayetlerin senet tenkidleri açısından da bazı farklılıklar sebebiyle hayızlı ile cünüplünün kıyaslanarak aynı hükme tabi tutulmaları meselesinin fakihler tarafından tekrar değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca kadınların bazı ibadetleri ile ilgili konularda fakihlerin zayıf rivayetlerle hüküm verdiklerini ve bu sebeple özel halleri bağlamında hanımlarla ilgili konuların tartışmaya açık olduğu neticesine varılmıştır.
- b. **Temel Sonuç:** Kadınların özel hallerini ilgilendiren rivayetler, hadis tenkidi kriterleriyle incelenerek ahkâmı ilgili bazı rivayetlerin sahih, bazı rivayetlerin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Hayızlı kadınların tavaf edemeyeceğine delil olarak sunulan rivayetlerin sahih ve hasen, namaz kılamayacağına delil olarak gösterilen rivayetlerin hepsinin sahih, mescide girebilecekleri ile ilgili rivayetlerin sahih olduğu neticesine varılmıştır. Kadınların mescide giremeyeceği, Kur’ân okuyamayacağına delil olarak sunulan rivayetler ise zayıf olarak nitelenmiştir.³⁰

“A5-Sehâvî’nin Hocaları Özelinde IX. Asırda Hanım Muhaddisler” adlı tezin sonuçları şöyledir:

- a. Sehâvî’nin (ö. 902/1496) *ed-Dav’ü’l-Lâmi* adlı eserinde³¹ hanım muhaddisler hakkında çok bilginin yer almaması mahremiyetlerine saygı duyulması şeklinde değerlendirilebilir. Bu eserde kadınların en fazla meşgul oldukları ilmi sahanın hadis olduğu görülmektedir ve Sehâvî’nin hadis hocalarının %20’sinin kadın olduğu tespit edilmiştir.
- b. Hanım muhaddislerin büyük çoğunluğunun aile eğitimi ile kendilerini yetiştirdikleri ve semâ meclislerine getirilip icazet aldıkları tespit edilmiştir.

---

²⁹ Ülgür, *Kadınların Eğitim-Öğretimi Açısından Hz. Peygamber’in Hanımlara Özel Ders Vermesi ile İlgili Rivayetin Tahrir ve Tahlili*, 126-127.

³⁰ Soyak Şenol, *Kadınların Özel Hallerini İlgilendiren Rivayetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi*, 126-129.

³¹ Sehâvî, Ebu’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, *ed-Dav’ü’l-lâmi’ li ehli’l-karni’t-tâsi*, (Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1412/1992).

- c. **Temel Sonuç:** Memlûkler döneminde İslam prensipleri ile mutabık olarak kadınların eğitime önem verildiği görülmektedir.³²

“A6-Kadınlarla İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur’an’a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi” tezinde makale konusu kapsamında yer alan sonuçlara şöyle yer verilebilir:

- a. Kadın temalı müttefakun aleyh rivayetlerin Kitab’a aykırılığını iddia edenlerin rivayet tenkidi yaparken hadis ilmi kriterleri çerçevesinde senet ve metin tenkidine riâyet etmedikleri, haberlere parçacı yaklaştıkları, anlamak yerine anlam yükledikleri, sebab-i vürudlarına dikkat etmedikleri ve bazı modern seküler ön kabullerin aykırılık iddiasında etkili olduğu ifade edilmektedir.
- b. Tevrat’ta yer alan bilginin rivayetlerde bulunması sebebiyle müttefakun aleyh bazı hadislerin uydurma olduğu iddiası, ayetlerde Tevrat ve İncil’e yapılan atıfların yer alması ve Hz. Peygamber’in ehli kitabın tuttuğu aşure orucunu bir gün ekleyerek tutması gibi durumlarla örtüşmediği için anlamlı görülmemiştir.
- c. Kadınlarla ilgili müttefakun aleyh rivayetlerin hiçbirinde kadınların tahkir edilmediği ve günahların esas sorumlusu olarak görülmediği tespit edilmiştir.
- d. **Temel Sonuç:** Çalışmada ahkâm hadisleri yer almamakta, bilakis bilgi, teşvik, hatırlatma ve ikaz içeren rivayetler yer almaktadır. Kadınlarla ilgili müttefakun aleyh rivayetler, hadis usulündeki tenkid kriterlerine, vürud sebeplerine ve nebevî mesajların bütününe göre değerlendirildiğinde Kur’ân’a muhalif olmadıkları görülmüştür. Ayrıca bir kez daha hadislerin sahih ve onlara yer verilen eserlerin güvenilir olduğu görülmüştür.³³

“A7-Kadınlar Hakkında “Aklın ve Dinin Noksanlığı” Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrîci Tenkîdi ve Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın sonuçları şöyle sıralanabilir:

- a. Rivayetin senet ve metin tenkidi ile ilgili kayda değer sonuçlar elde edilmiştir. Senet kısmı ile ilgili elde edilen sonuçlar arasında şunlar bulunmaktadır: Rivayetin 50 tariki ve bu tariklerin 3’ü muksirûn olmak üzere 4 sahabiden menkul, 30’dan fazla isnadının sahih olduğu, cerh edilen ravilerin isnatların asıl kısımlarını teşkil etmedikleri ve bu bilgilerden hareketle hadisin isnadı sahih bir rivayet olmakla meşhur hükmü ile dile getirilebilecek bir hadis olduğu tespit edilmiştir. Rivayetin metin kısmı ile ilgili elde edilen veriler arasında ise şunlar sıralanabilir: Kaynaklarda yer alan formlarıyla hadisin metinleri mukayese edildiğinde aralarında bir ihtilafın tespit edilmediği, bu sebeple rivayetin şaz ve muallelol olmadığı ve metninin de sahih olduğu gözlemlenmiştir.

³² Özcan, *Sehâvî’nin Hocaları Özelinde IX. Asırda Hanım Muhaddisler*, 48-50.

³³ Durmuş, *Kadınlarla İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur’an’a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi*, 92-94.

- b. Bazı çalışmalarda rivayetin senedine yönelik itirazların dört şeyden biri ile –senedin uydurma olduğu, isnatta tedlis olduğu düşüncesiyle hadisin zayıf olduğu, hanım sahabiler tarafından nakledilmediği ve rivayetin mevkûf olduğu iddiasının- gündeme geldiği ifade edilmiş ve bu çalışmada zikredilen gerekçeler ilmî zeminde tartışılmış ve itirazların makul olmadığı neticesine varılmıştır.
- c. Noksan, aklın ve dinin bizzat kendisinin de azaldığını ihtiva edecek daha geniş bir anlama sahiptir. Nakıs ise sadece eksilen kısım ne ise ona işaret etmektedir. Kadının aklının ve dininin eksikliği, bir ayın 29 gün olması gibi bir durumdur. Yani sayıca eksiklik, hükmen eksiklik olarak görülemez. Böylece tezin çalışma alanını belirleyen “*nakısatü'l- akl ve'd-din*” ifadesi yerine, noksan ve nâkisa arasındaki nüanslar sebebiyle “*noksanü'l akl ve'd-din*” ifadesinin kullanılmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.
- d. İncelenen hadiste “Kadınların cehennemde çoğunluğu oluşturması” meselesinin yer aldığı görülmektedir. Araştırmacı bu durumun kadınlar ve erkekler arasında sayısal bir hesaplama olmadığı, lanet okuma ve nankörlük fiillerinin daha ziyade kadınlarda görülen kötü davranışlar olduğu ve bu davranışların cehenneme sürüklediği ve aynı davranışları işledikleri takdirde erkeklerin de cehenneme sürükleneceği yönüne temasla irad edildiği kanaatine ulaşmıştır.
- e. Kadınların aklının eksikliği ifadesinden sonra Hz. Peygamber’in, kadınların aklı başında erkeklere üstün geleceği şeklinde bir beyanı bulunmaktadır. Hadisin anlaşılma ve yorumlanmasında bu kısım dikkate alındığı takdirde rivayette geçen eksikliğin hakiki ve mutlak manada bir eksiklik olmadığı ortaya çıkacaktır. Hadis şerhlerinde ve bazı modern çalışmalarda kadınların erkeklere üstün gelmesi kötü bir fiil ve cehennemin hak edilmesi sonucunu doğuracak bir durum olarak nitelenmişse de araştırmacı aynı değerlendirmede bulunmamaktadır. Araştırmacı kadınların fitratında bulunan bu özelliği iyi veya kötü kullanma iradesinin yine kadında olduğu, olumsuz şeyler için kullanmaları durumunda cehennemin hak edildiği bir fiilin gerçekleştiğini söylemenin mümkün olabileceği sonucuna ulaşmıştır.
- f. Kadınların dinlerinin eksikliği, dinlerinin noksan olduğu anlamı ile kullanılmamış, ibadetlere ara vermeksizin devam eden erkeklere kıyaslanarak ibadetlerin eksikliği anlamında zikredilmiştir. Araştırmacı bu eksikliğin kadınların dindarlığının eksikliği anlamında değil de yüklenen mükellefiyetlerin eksikliği anlamında kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu değerlendirmeleri ile araştırmacı Hz. Peygamber’in şu manayı kastetmiş olabileceğini ifade etmektedir: “Hz. Peygamber kadınlara adeta “Aklen ve dinen sorumluluklarınızın azlığı her ne kadar birer nakisa gibi dursa da aslında siz aklen erkeklere galip gelebilecek vasıflara sahipsiniz. Bu üstünlüğünüzün

farkında olun ancak bunu nankörlük ve lanetlemeye götürecek bir güce dönüştürmeyin” demiş gibidir”.

- g. Haberin Kitab ve sünnete aykırı olmadığı düşünülmektedir. Hatta rivayet, “Allah’ın kadınıyla erkeğiyle insanların bir kısmını bir kısmına üstün kılması” ayetinin beyanı olarak konumlandırılmıştır. Her bir cinsin temâyüz eden yönleri vardır. Kadın ve erkek fıtraten bazı farklılıklar taşımaktadır. Araştırmacı bu açıklamaları ile birlikte, ahkâmın farklılıkları dikkate alarak bazı sorumluluklar yüklediği ve böylece kimseye zulmedilmediği sonucuna varmıştır.
- h. Güvenilir kaynaklarda yer alan ve şimdiye kadar mevzu haber olduğuna dair hükümde bulunulmayan rivayetleri reddetmek; kolaycılık ve çözümü zorlaştırmak olarak değerlendirilmiştir.
- i. **Temel Sonuç:** Kadının dininin ve aklının eksikliğini ihtiva eden rivayet, itirazlara rağmen savunmacı ya da ön yargılardan uzak bir bakışla incelenmiş, onda senet ve metin açısından bir teâruz olmadığı görülmüştür. Ön kargı ve kabullerden uzak, muhtevasını anlama odaklı ve ilmî bir bakış açısıyla hadis okunduğu ve gerekçeleriyle izah edildiği takdirde bir problemin kalmayacağı düşünülmüştür.³⁴

“A8-İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi Rivayetinin Hadis Tekniği Açısından Tahlili” adlı çalışmanın sonuçları şöyledir:

- a. Hadis ilmi açısından gerekçelerini beyan ederek rivayetin isrâiliyyattan olup sonradan hadis formatında ifade edilir hale geldiği iddiaları sübjektif yorumlar olarak değerlendirilmiştir.
- b. Rivayetin iki ciheti bulunmakla birlikte İsrailoğullarının yer verildiği bölümle ilgili; kim, isyan ve nankörlükle temâyüz eden ve nimete karşı kıymet bilmezlikle şöhret bulan bu millete benzerse İsrailoğullarının ellerinde bulunan nimetler ifsat olduğu gibi kendilerine lütfedilen nimetler de helak edilecektir, mesajının verildiği neticesine varılmıştır. Rivayetin ikinci ciheti Hz. Adem ve Hz. Havva’nın yasak ağaçtan yiyerek dünyaya inişlerini ve tevbe etmeleri ile bağışlandıklarını içermektedir. Hz. Peygamber dünya üzerindeki ilk ailede meydana gelen bir olayı paylaşmakta ve çıkış yolu göstermektedir. Doyumsuzluk ve başkaldırının nimetin bozulmasına neden olacağı ve kadının erkek için etkileyici ve caydırıcı bir etken olabileceğini ifade edilmiştir.³⁵

³⁴ Kocaman, *Kadınlar Hakkında “Aklın ve Dinin Noksanlığı” Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrîci Tenkîdi ve Değerlendirilmesi*, 228-234.

³⁵ Atak, “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Hadis Tekniği Açısından Tahlili, 61-62.

- c. **Temel Sonuç:** Rivayetin Ebû Hureyre'den nakledildiği, hadise ilk olarak eserinde yer verenin Hemmam b. Münebbih olduğu ve “İsrailoğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi” hadisinin Kütüb-i tis'a içerisinde Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde geçtiği, rivayetlerin tüm tariklerinin (on iki tarik) merfû, onunun sahih, ikisinin zayıf olduğu, rivayetin muhaddislerin taksiminde haber-i vâhidin bir kısmı olan ferd-i mutlak kategorisinde yer aldığı tespit edilmiştir.

“A9-Kadınların Özel Durumlarında Yapmaktan Muaf Tutuldukları İbadetlerle İlgili Rivayetlerin Tahric ve Tahlili” adlı tezin sonuçları şöyledir:

- a. Sünnî ve şîî kaynaklarda konuyla ilgili başlıklar altındaki rivayetlerin tahric ve tahlili yapılarak iki mezhep arasında çok ciddi bir fark olmadığı, ancak değerlendirme yöntemlerinin farklı olduğu ifade edilmiştir.
- b. **Temel Sonuç:** Çalışmada, İslâmın ilk dönemlerinden itibaren özel zamanlarında kadınların namaz, oruç ve Kâbe'yi tavaf edemeyeceklerine dair verilen hükmün incelenen hadislerden anlaşıldığı kadarıyla isabetli, mescide giremeyecekleri ve Kur'ân okuyamayacaklarına dair hükümlerin ise isabetli olmadığı kanaatine varılmıştır.³⁶

“A10-Rivayetler Bağlamında Kadının Camideki Konumu” adlı çalışmanın sonuçları şöyledir:

- a. Hz. Peygamber döneminde kadın, Mescid-i Nebvî'de cemaatle namaza iştirak eden ve Hz. Peygamber'in sohbetine katılan, erkekle birlikte “Okul” emrinin ilk muhatabı kılınan kimsedir. Hz. Peygamber'in, ilmin öğrenildiği ve birçok devlet işlerinin yönetildiği mekân olan mescitlere, kadınların girmesinin engellenmemesi ile ilgili emrinin, kadim kültürlerin yerleşik kabullerini kırmak için vaz' edildiği düşüncesi dile getirilmiştir.
- b. Kadınlar ve mescit arasında kuvvetli bir bağ bulunduğu, başta Hz. Aişe olmak üzere ilimle iştigal eden birçok hanım sahabi olduğu, Hz. Peygamberin hanımların eğitimiyle bizzat ilgilendiği, eşlerini ve başka muallimleri hanımların eğitimi için tahsis ettiği bilgisine ulaşılmıştır.-
- c. **Temel Sonuç:** Hz. Peygamber döneminde erdem ve değer merkezli bir kadın tasavvuru hâkim iken daha sonra cinsiyet merkezli bir kadın tasavvurunun egemen hale geldiği, kadının dişilik vasfı ön planda tutularak fitne söylemiyle onların mescide girmesini engelleyen hadisler uydurulduğu ve bu çerçeveye fikhî hükümler verilerek kadınların mescidden mahrum bırakıldığı neticesine varılmıştır.³⁷

³⁶ Acar, *Kadınların Özel Durumlarında Yapmaktan Muaf Tutuldukları İbadetlerle İlgili Rivayetlerin Tahric ve Tahlili*, 112-113.

³⁷ Koçyiğit, *Rivayetler Bağlamında Kadının Camideki Konumu*, 73-75.

“A11-Hadislere Göre En Faziletli Kadın ve Özellikleri” adlı tezdeki sonuçları şöyle sıralamak mümkündür:

- a. Hadislerde faziletli kadınların özellikleri arasında dindarlık, iffet, hayâ, ilim öğrenme iştiyâkı, kararlılık ve sabır gibi vasıflar tespit edilmiştir. Rivayetlerde tespit edilen faziletlere sahip hanımlar arasında Hz. Hatice, Hz. Âişe, Hz. Fâtıma, Hz. Âsiye, Hz. Meryem’in ismi zikredilmiştir. Bu hanımların her biri ahlâkî birçok meziyetleri ile birer model oluşturmaktadırlar.
- b. Dünya tarihi boyunca en faziletli hanımın kim olduğu sorusu bir takım ihtilaflara sebep olmuş ve en faziletli hanımın kim olduğu sorusuna tek bir cevap verilememiştir. Verilen cevaplarda her bir hanımın kendi yaşadıkları zaman dilimi içerisinde değerlendirildikleri, Hz. Asiye’nin kendi döneminde, Hz. Meryem’in kendi döneminde üstünlükleri dile getirilmiştir. Müslümanlar arasında en faziletli hanımın kim olduğu sorusu da sorulmuş, Hz. Hatice ve Hz. Aişe’den hangisinin daha faziletli olduğu hakkında farklı fikirler serd edilmiştir. Ancak cumhûrun kanaati Hz. Peygamber’in eşleri arasında en üstün hanımın Hz. Hatice olduğu yönündedir. Hz. Aişe’nin ilmî kişiliği ön planda tutularak onun daha faziletli olduğu yönünde fikir sahibi olanların varlığı da tespit edilmiştir. Şia’nın da aynı soruyu gündeme getirerek cevaplar aradığı ortaya konulmuştur. Onlara göre masum olması sebebiyle tüm zamanların en faziletli hanımı Hz. Peygamber’in kızı Hz. Fatıma olmakla birlikte, Rasûlullah’ın eşi Hz. Hatice hanımlar arası fazilette ikinci sırada yer almaktadır. Şia, Hz. Aişe’nin faziletini kabul etmemiş ve Hz. Hatice’den sonra faziletli hanım olarak Hz. Peygamber’in eşlerinden Ümmü Seleme’yi zikretmiştir.
- c. **Temel Sonuç:** En faziletli kadın ve özelliklerini içeren rivayetlerle ilgili yorumların kat’î bir hüküm içermeyip zannî oldukları, bu konuda net bir sonuca ulaşmanın mümkün olmadığı, bir kısmını diğerlerine üstün tutarak itikâdî bir ayrılığa dönüştürmenin yanlışlığı, her bir hanımın bu ümmetin hanımlarına güzel örnek teşkil ettikleri şeklinde bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca rivayetlerde hanımların birçok faziletleri beyan edilse de aralarında bir sıralamanın yapılmamış olduğu, efdaliyet sıralamasının âlimlerinin görüşlerine dayandığı dikkatlere sunulmuştur.³⁸

“A12-Hadislerde Kadın ve Fitrat” adlı tezin sonuçları şöyle sıralanabilir:

- a. Hadislerde; kadınların mahrum bırakılan haklarının onlara iade edildiği, hakları ihlâl edildiği zaman yaptırımların uygulandığı, hanımların her sorunlarında danışma mercii olarak bizzat Hz. Peygamber’i gördükleri, anne, eş ve kız çocuklarına saygı, sevgi, merhamet ve nezaketle yaklaşılması gerektiği tespit edilmiştir.

³⁸ Okumuş, *Hadislere Göre En Faziletli Kadın ve Özellikleri*, 129-130.

- b. **Temel Sonuç:** Kadınlar ve erkekler arasında fiziksel ve ruhsal fitrat farklılıkları bulunmaktadır. Bazı hadislerde, kadınların hassas ve kırılğan yapıları, şefkat ve merhametin kendilerine nüfuz ettiği annelik vasıfları vs. dikkate alınarak onlara kibar davranılması ve zorla bazı yaptırımların uygulanmaması ikazı bulunmaktadır. Onların fitrî farklılıklarının önemsenmesiyle ve farklılıkların benimsenerek onlarla muâşeretin gerçekleşmesiyle bir toplumda dengenin ve bütünlüğün oluşacağı neticesine varılmıştır.³⁹

“A13-Hadislerde Sâliha Kadın (Buhârî Örneği)” adlı çalışmanın sonuçları şöyledir:

- a. Saliha bir kadın olabilmek için Hz. Peygamber’in eşleri örnek alınmalı, Rasûlullah’ın onlar ile iletişimi dikkatle tetkik edilmelidir.
- b. **Temel Sonuç:** Buhârî’de nakledilen rivayetler ve İslâmın temel ilkeleri çerçevesinde saliha hanım olarak nitelenebilmek için kadınların ilim, irfan, iffet ve hayâ sahibi olmaları gerekmektedir. Bu vasıflara sahip olabilmek için Hz. Peygamber’in sünnetinin rehberliğine ihtiyaç duyulduğu neticesine varılmıştır.⁴⁰

Tablo 3: Hadis İliminde Kadın Konulu Tezlerin Temel Sonuçlara İlişkin Bulgular

Temel Sonuçlar	Çalışmalar	f
Kadınlardan gelen rivayetlerin az olduğu görülmüştür. Rivayetlerin en yoğun aktarıldığı konular “İbadetler”, “Emir-Yasak-Tavsiye”, “Temizlik”, “Ahkâm” “Gayb”, “Siyaset” ve “Nikâh” konularıdır.	A1	1
Hız. Peygamber döneminde Müslüman kadınlar ilmî ve sosyal faaliyetlerde gayret sahibidir.	A2	1
Müslüman hanımların dini öğrenme gayretlerinde sahabi kadınları kendilerine rehber edinmeleri gerektiği sonucuna varılmaktadır.	A3	1
Kadınların özel hallerini ilgilendiren bazı rivayetlerin sahih, bazı rivayetlerin zayıf olduğu tespit edilmiştir.	A4-A9	2

³⁹ Kök, *Hadislerde Kadın ve Fitrat*, 58-59.

⁴⁰ Kuruçolak, *Hadislerde Sâliha Kadın (Buhârî Örneği)*, 80-82.

<p>Memlûkler döneminde İslam prensipleri ile mutabık olarak kadınların eğitimine önem verilmiştir.</p>	A5	1
<p>Kadınlarla ilgili müttefakun aleyh rivayetler, hadis usulü kriterlerine göre değerlendirildiğinde Kur’ân’a muhalif olmadıkları görülmüştür.</p>	A6	1
<p>Kadının dininin ve aklının eksikliğini ihtiva eden rivayette, senet ve metin açısından bir teâruz olmadığı görülmüştür.</p>	A7	1
<p>Rivayetlerin tüm tariklerinin (on iki tarik) merfû, onunun sahih, ikisinin zayıf olduğu, rivayetin muhaddislerin taksiminde haber-i vâhidin bir kısmı olan ferd-i mutlak kategorisinde yer aldığı tespit edilmiştir.</p>	A8	1
<p>Hz. Peygamber döneminde erdem ve değer merkezli bir kadın tasavvuru hâkim iken daha sonra fitne söylemiyle onların mescide girmesini engelleyen hadisler uydurulduğu neticesine varılmıştır.</p>	A10	1
<p>En faziletli kadın ve özelliklerini içeren rivayetlerle ilgili yorumların kat’î bir hüküm içermeyip zannî oldukları görülmüştür.</p>	A11	1
<p>Hadisler dikkate alınarak kadınların fitrî yapılarına uygun muâşeretin gerçekleşmesiyle bir toplumda dengenin ve bütünlüğün oluşacağı neticesine varılmıştır.</p>	A12	1
<p>Saliha bir kadın olabilmek için Hz. Peygamber’in sünnetinin rehberliğine ihtiyaç duyulduğu neticesine varılmıştır.</p>	A13	1

Tablo-3'te yer verildiği gibi hadis alanında kadınla ilgili yapılan araştırmalarda tez yazarları farklı konular üzerinde araştırmalarını yürütmüşler ve birtakım sonuçlara ulaşmışlardır. A4 ve A9 kodu verilen çalışmalar, kadınlara mahsus hallerle ilgili rivayetleri incelediği için rivayetlerin senet tenkidi ile ilgili benzer sonuçlara ulaştıkları, muhteva tenkidi açısından farklı yaklaşım biçimleri ortaya koydukları ifade edilebilir.

Genel bir bakış açısıyla tezlerin sonuçları sistematik olarak şöyle analiz edilebilir: Hadis bilim dalında tamamlanan tezler, ilk İslam toplumu ve günümüz arasında bir bağ kurarak kadın metaforunun yorumlanması üzerine şekillenmiştir. Tüm çalışmaların gündeminde kadının sosyal hayattaki konumu vardır ve belirlenen başlıklar altında rivayetler, kadının toplum içindeki statüsünü, İslam'daki değerini ortaya koyabilme gayretiyle yorumlanmaktadır. Bu çabayla hazırlanan 13 tezin ibadet, eğitim ve ahlâk şeklinde üç ana başlık altında tasnifi mümkündür. Fakat birçok karmaşık problemin merkezinde olan kadının modern ve post-modern problemleri de dikkate alarak hadisler ışığında farklı başlıklar altında doktora seviyesindeki çalışmalara konu edilmesi akademik bir gereklilik olarak değerlendirilmelidir. Araştırmalardan elde edilen sonuçlar dikkate alınarak ibadet başlığı altında A4, A7, A9; eğitim başlığı altında A1, A2, A3, A5, A6; ahlâk başlığı altında A8, A11, A12, A13 tezlerinin hazırlandığı, A10 koduna sahip tezin ise ibadet veya eğitim başlığı altında ele alınması mümkün bir çalışma olduğu ifade edilebilir. Çalışmaların tâli sonuçları arasında da bazı bağlantılar bulunmaktadır. Tespit edilen bağlantılar, kadınlara eğitim imkânı oluşturmanın gerekliliği A3/b, A5/c, A10/b; kadınlara aile içerisinde hadis eğitimi ve rivayeti A1/d, A5/b; konu edinilen rivayetin Kur'ân'a aykırı olmadığı neticesi A6/d, A7/g olarak tespit edilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle kadınların eğitimi ve ibadetiyle ilgili çalışmalar arasında bağlantılar olduğu, ahlâk üzerine kaleme alınan çalışmalarda ise bir bağlantı olmadığı söylenebilir.

Kadına dair 13 tezde dikkat çeken sonuçlar arasında, kadın sahabilerin az hadis rivayet ettikleri, Hz. Peygamber'in kadınlara verdiği hakların zamanla ihlâl edildiği, kadınlara ilişkin toplumsal yaptırımlar ve İslam'ın emirleri arasındaki farkın şuuru varılması gerektiği, tartışılan müttefakun aleyh rivayetlerin Kur'ân'a muhalif olmadıkları, kadının dininin ve aklının eksikliğini ihtiva eden rivayetin mütearız olmadığı, rivayetlerin tetkikiyle Hz. Peygamber döneminde erdem ve değer merkezli bir kadın tasavvuru hakim iken daha sonra cinsiyet merkezli bir kadın tasavvurunun egemen hale geldiği, kadınlar arasında efdaliyet sıralamasının âlimlerinin görüşlerine dayandığı şeklindeki değerlendirmeler yer almaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

2010-2020 yılları arasında ferd ve sınıf nitelikleri kapsam dışı tutularak nev' olması yönüyle hadis ilminde kadına dair tamamlanan tezler, kadına karşı nasıl bir algı ve yönelim olduğu sorusuna cevap arama gayesiyle incelenmiştir. Tezlerde ilk etapta dikkat çeken nokta kadının genellikle yüksek lisans seviyesindeki çalışmalara konu edilmesi, yalnız bir çalışmanın doktora seviyesinde ve

bir kadın tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Bazı toplumlarda zaman zaman kadın konusu manipülatif ifadelerle ya da bir takım indirgemeci yaklaşımlarla nasların bağlamı göz ardı edilerek idealize edildiği için bu durum, hadis bilim dalında yüksek lisans çalışmalarıyla birlikte doktora seviyesinde birçok çalışmanın yapılması gerektiğini göstermektedir. İhtiyacın önemine binaen bu gereklilik makale içinde birkaç kez vurgulanmıştır. Son on yılda hadis bilim dalında kadın konulu çalışmaların 10’u kadınlar, 3’ü ise erkekler tarafından hazırlanmıştır. Böylece erkek bakış açısıyla kadın söyleminin son yıllarda az olduğu söylenebilir. 2020 yılında devam etmekte olan çalışmalarda da aynı durum gözlemlenmektedir. Çünkü devam etmekte olan 18 tezin 14’ü kadınlar, 4’ü ise erkekler tarafından hazırlanmaktadır. Tezlerin daha çok hangi üniversitede tamamlandığı ile ilgili kayda değer bir fark olmamakla birlikte çalışmaların en çok İstanbul ve Ankara illerinde yoğunlaştığı ifade edilebilir.

Erkekler tarafından hazırlanan 3 çalışma kadınların ibadet (A9), ahlâk (A13) ve eğitimini (A6) konu edinmektedir. Bu çalışmalarda rivayetlerin sıhhatlerinden hareketle çıkarımlar yapıldığı, hadis ilmi kriterlerini yok sayan idealize bakış açısı ile kadın konusunun ele alınmadığı görülmektedir. Kadınlar tarafından hazırlanan 10 tez de kadınların eğitim (A1, A2, A3, A5), ahlâk (A8, A11, A12) ve ibadetini (A4, A7) konu edinmektedir. Kadınların ibadet ve eğitimi başlığı altında değerlendirilebilecek iki konu ikişer tezin çalışma alanı olarak belirlenmiştir. İlgili konular “*faziletli kadın*” (A11, A13), ve “*kadınların özel halleri*” (A4, A9) şeklinde özetlenebilir. Her iki konuda da bir çalışma kadın, diğer çalışma erkek bir araştırmacı tarafından kaleme alınmıştır. Aynı konunun birbirinden farklı yönleriyle iki tez çalışmasına konu edilmesi mümkündür ve mezkûr çalışmalarda da meselelerin farklı yönleri üzerinde durulmaktadır. Tercih edilen diğer çalışma konuları; *kadın sahabiler* (A1), *gündelik hayat ve kadın* (A2), *kadınların eğitim-öğretimi* (A3), *hanım muhaddisler* (A5), *müttefakun aleyh hadisler ve kadın*(A6), *aklın-dinin noksanlığı ve kadın* (A7), *kadın ve ihanet* (A8), *kadın ve cami* (A10), *kadın ve fitrat* (A12)’tir. Tezlerdeki detaylar bulgular ve sonuçlar bölümünde yer aldığı için burada tekrar edilmeyecektir. Anlaşılacağı üzere hadis ilminde şiddet, göç, savaş vs. kadına yönelik birçok çalışma alanının bâkir olduğu ifade edilebilir. Tezlerde çalışılan konuların bir kısmı ilmî kriterlerle tepkisel bir cevap mahiyeti de taşımaktadır. Mesela kadınlara camilerde dar bir mekânın tahsisi A10, kadınların ilmî ve sosyal hayattan soyutlanması gerektiği düşüncesi A2, A3, A5, sıhhat kriterlerini yok sayarak akla uygun olmadığı gerekçesiyle kadınla ilgili bazı rivayetlerin reddi A6, fitrî farklılıkları göz ardı edilerek kadın ve erkek cinsinin mutlak tesviyesi A12 kodu verilen tezlerin hazırlanmasında etki sahibidir, denilebilir.

Tezlerin amaçları, mahiyetinden, sonuçları da bazı genel tespitlerden soyutlanarak kadın hakkındaki analizler tasnif edilmeye çalışılmıştır. Tasnif esnasında kadınla ilgili çalışılan konularda gözetilen amaçlarla sonuçlar arasında uygunluk olduğu görülmekle birlikte bazı tezlerde amacın net bir şekilde ifade edilmediği, bazı çalışmalarda ise sonuç bölümünün tezdeki mesaiyi yansıtmada yetersiz kaldığı ifade edilmelidir. Tezlerin tâli amaç ve sonuçları arasında ise bazı bağlantılar

bulunduğu söylenebilir. Tespit edilen bağlantılar, Hz. Peygamber döneminde günlük yaşamın içinde kadınlar A1/g, A2/a, A11/b; rivayetleri anlama ve yorumlama A1/h, A2/b, A8/d; rivayetleri bütün halinde inceleme A1/h, A4/a, A9/b; tartışmalara katkı sağlama A2/c, A4/b kodu verilen tezlerde tâlî benzer amaçlardır. Tezlerin tâlî sonuçları arasında da bazı bağlantılar bulunmaktadır. Tespit edilen bağlantılar, kadınlara eğitim imkânı oluşturmanın gerekliliği A3/b, A5/c, A10/b; kadınlara aile içerisinde hadis eğitimi ve rivayeti A1/d, A5/b; konu edinilen rivayetin Kur'ân'a aykırı olmadığı neticesi A6/d, A7/g olarak tespit edilmiştir.

Kadın konusu sosyal bilimlerin özellikle sosyoloji, psikoloji ve ilahiyat temel alanlarında birbirinden farklı perspektiflerle çalışılmaktadır. Hadis ilminde kadın konulu bazı tezler rivayetlerden istidlalde bulunarak günümüz problemlerini çözümlenemeyebilmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple kadınlarla ilgili yüzeysel ve statik bazı çıkarımlar yerine içerik analizlerinde kuşatıcı ve çok yönlü değerlendirmelerde bulunmak gerekmektedir. Bu da sosyal bilimlerde kadınla ilgili bazı okumalar yapmayı, yaklaşım biçimlerinden haberdar olmayı gerekli kılmaktadır. Makaleye konu olan tezlerin hemen hepsinin yüksek lisans çalışması olması hasebiyle rivayetlerin yorumunda günümüz kadın problemlerine yalnız sorun olmaları itibariyle temas edildiği ve içerik analizlerinin yapıldığı, rivayetlerin yorumunda kadın merkezli alan dışı okumaların izlerinin ise asgari düzeyde olduğu dile getirilebilir. Bununla birlikte tezler arası bir karşılaştırma yapmak gerekirse yorum faaliyetlerinin en fazla yapıldığı çalışmaların A1, A6 ve A7 kodu verilen tezler olduğu söylenebilir. Tezlerde içerik analizlerinin yapıldığı görülmekle birlikte A2 kodu verilen tezde diğer araştırmalara göre analiz çalışmalarının daha sınırlı olduğu, tarama modeline ağırlık verildiği gözlemlenmektedir. İlmî birikimle birlikte sonraki tezlerde anket, mülâkat vs. araçların kullanımıyla çalışmaların orijinallik düzeylerinin arttırılabileceği ifade edilmelidir. 2011-2014 yılları arasında hadis ilminde kadın konulu çalışmaların ihmal edildiği söylenebilir. Çünkü zikredilen süre zarfında hadis alanında kadına dair bir tez çalışmasının dahi yapılmadığı görülmektedir. Bu durumun sebebi hakkında yorum yapmak kolay olmamakla birlikte bazı kimseler tarafından olumsuz olarak değerlendirilen rivayetler bağlamında tartışmaların yer aldığı çalışmalara kıyasla 2011 ve 2012 yıllarında hadis bilim dalında müellif ve eser merkezli çalışmalara, 2013 ve 2014 yıllarında ise rivayet ilmiyle ilgili birbirinden farklı konulara ağırlık verildiği görülmektedir. Belki bu durumun bir yansıması olarak dört yıllık süre zarfında kadın konusunun tezlerde ele alınmadığı, tartışmaların yoğun olduğu konularda çalışmaların arttığı 2019 yılında ise kadına ilişkin 6'ı tezin tamamlandığı ifade edilebilir.

Kaynakça

Acar, Ramazan. *Kadınların Özel Durumlarında Yapmaktan Muaf Tutuldukları İbadetlerle İlgili Rivayetlerin Tahric ve Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût ve diğerleri. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

- Atak, Emine. “İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi” Rivayetinin Hadis Tekniği Açısından Tahlili. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çalık, Muammer – Sözbilir, Mustafa. “İçerik Analizinin Parametreleri”. Education and Science/Eğitim ve Bilim, 39/174, (2014) 33-38.
- Durmuş, Ziya. *Kadınlara İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur’an’a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Ebherî, Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkindî. *İsâgûcî ve Şerhi*. thk., çev. ve şerh: Ferruh Özpılavcı. İstanbul: Litera Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Ebû Dâvûd, Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd. *el-Müsned*. thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Emiroğlu, İbrahim – Altunya, Hülya. *Örnekleleriyle Mantık Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yayınları, 2018.
- Jones M. Lloyd. “Overview of methods”. C. Webb & B. Roe, *Reviewing research evidence for nursing practice: Systematic reviews*, London: Blackwell, 2007, 63-72.
- Kâtibî, Ebu’l-Hasen Necmüddîn Debîrân Ali b. Ömer b. Ali. *Şemsiyye Risâlesi*. thk., çev. ve şerh: Ferruh Özpılavcı. İstanbul: Litera Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Kocaman, Tuğba. *Kadınlar Hakkında “Aklın ve Dinin Noksanlığı” Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrîci Tenkîdi ve Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Koçyiğit, Kudret. *Rivayetler Bağlamında Kadının Camideki Konumu*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kotan, Sehal Deniz. *Kadın Sahabilerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kök, Aysun. *Hadislerde Kadın ve Fitrat*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Köksal, Hilâl. *Rivayetler Işığında Hz. Peygamber Döneminde Gündelik Hayat ve Kadın*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kuruçolak, Hayri. *Hadislerde Sâliha Kadın (Buhârî Örneği)*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Özcan, Hayriye Betül. *Sehâvî’nin Hocaları Özelinde IX. Asırda Hanım Muhaddisler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Öztürk, Ali. “İndirgemeci Modern Kadın Metafiziğinin Eleştirisi (Modern ve Postmodern İndirgemeci Kadın (Resmi) Metafiziğinin Eleştirisi Ve Yeni Yaklaşımlar)”. I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu. 2221-2227. Elazığ: Asos Yayınları, 2016.
- Sehâvî, Ebu’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed. *ed-Dav’ü’l-lâmi’ li ehli’l-karni’t-tâsi’*. 12 Cilt, Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1412/1992.
- Soyal Şenol, Şule. *Kadınlara Özel Hallerini İlgilendiren Rivayetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi*. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Şener Okumuş, Zehra. *Hadislere Göre En Faziletli Kadın ve Özellikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ülgür, Zehra. *Kadınların Eğitim-Öğretimi Açısından Hz. Peygamber'in Hanımlara Özel Ders Vermesi ile İlgili Rivayetin Tahrir ve Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Ek 1: Araştırma Kapsamında İncelenen Çalışmalar

1. Doktora Tezleri

A1. Sehal Deniz Kotan, *Kadın Sahabilerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

2. Yüksek Lisans Tezleri

A2. Hilâl Köksal, *Rivayetler Işığında Hz. Peygamber Döneminde Gündelik Hayat ve Kadın*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

A3. Zehra Ülgür, *Kadınların Eğitim-Öğretimi Açısından Hz. Peygamber'in Hanımlara Özel Ders Vermesi ile İlgili Rivayetin Tahrir ve Tahlili*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

A4. Şule Soyol Şenol, *Kadınların Özel Hallerini İlgilendiren Rivayetlerin Tahlili ve Değerlendirilmesi*, Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

A5. Hayriye Betül Özcan, *Sehâvî'nin Hocaları Özelinde IX. Asırda Hanım Muhaddisler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

A6. Ziya Durmuş, *Kadınlarla İlgili Müttefakun Aleyh Hadislerin Kur'an'a Aykırılığı İddiasının Değerlendirilmesi*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

A7. Tuğba Kocaman, *Kadınlar Hakkında "Aklın ve Dinin Noksanlığı" Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrirci Tenkidi ve Değerlendirilmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

A8. Emine Atak, *"İsrailoğulları Olmasaydı Et Kokmazdı, Havva Olmasaydı Kadın Kocasına İhanet Etmezdi" Rivayetinin Hadis Tekniği Açısından Tahlili*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

A9. Ramazan Acar, *Kadınların Özel Durumlarında Yapmaktan Muaf Tutuldukları İbadetlerle İlgili Rivayetlerin Tahrir ve Tahlili*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

A10. Kudret Koçyiğit, *Rivayetler Bağlamında Kadının Camideki Konumu*, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

A11. Zehra Şener Okumuş, *Hadislere Göre En Faziletli Kadın ve Özellikleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

A12. Aysun Kök, *Hadislerde Kadın ve Fıtrat*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

A13. Hayri Kuruçolak, *Hadislerde Sâliha Kadın (Buhârî Örneği)*, Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ek 2: Konu ile İlgili Devam Eden Araştırmalar

1. Doktora Tezleri

Merve İleri, *Hadis Literatüründe Kadın Muhaddislerin Eğitim Öğretim Faaliyetleri (Hicri İlk VII Asır)*.

2. Yüksek Lisans Tezleri

Betül Barış, *Hadislerde Kadınların Hac İbadeti ve Günümüzdeki Uygulamalarla Mukayesesi*.

Betül Cansız, *Ensar Kadınlarının Hadis İlimindeki Rolü: Ümmü Atiyye el-Ensârî Örneği*.

Büşra Büyükdolu, “Benden Sonra Erkekler Kadınlardan Daha Zararlı Bir Fitne Bırakmadım” Hadisinin Tahrîci, Tenkidi ve Değerlendirilmesi.

Esra Karadağ, *İbadetlerde Kadın-Erkek Farklılığının Hadislerdeki Dayanakları*.

Esra Saran, *Hz. Peygamber’in Kadınlara Yönelik Yasakları*.

Fahreddin Yaşar Yalçın, *Kadınlara Tokalaşma ve Bevl ile İlgili Hadislerin Muhtelifü’l-Hadis Bağlamında Değerlendirilmesi*.

Hatice Kütükde, *Hadislere Göre Kadının Kocasına İtaat Meselesi*.

Kübra Sütçü, *Hadisler Bağlamında Kadınların Camide Cemaatle Namaza Katılımı Meselesi*.

Mehmet Sait Tunçel, *Hadisler Işığında Kadın-Erkek İlişkileri (Kütüb-i Sitte Çerçevesinde)*.

Mehtap Yalçıntaş, *Hadisler Işığında Kadınların Aile İçindeki Yeri ve Önemi*.

Meryem Gül, *Hadisler Işığında Kadın Psikolojisinin Tahlil Edilmesi*.

Murat Yılmaz, *Hadisler Işığında Kadınların Cami Adabı*.

Nazlıcan Büşra Gül, *Hz. Peygamberin (s.a.s.) Öğretilerinde Kadın ve Fitne Algısı*.

Nesibe Sarıyılmaz, *Hadislerde Geçen İslâm Öncesi Yaşamış Kadınlar*.

Şeyma Kibar (Koç), *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Kadın*.

Tuğba Akar, *Kadının Namazı Bozacağına İlişkin Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi*.

Veysel Kılıç, *Hadislerin Işığında İmamet ve Kadın İmameti*.